

FRANSA: 1848 HAZİRAN AYAKLANMASI

Sürekli Devrimin Provası

Harun YILMAZ

1830 Devrimi'ne Giden Yol	2
İşçi Sınıfı Harekete Geçiyor: 1848 Şubat Devrimi	4
İşçi Sınıfı Durmuyor: Haziran Devrimi	7
“Sürekli Devrim ya da Sürekli Kırım”	10
1848'de Sosyalist Devrim Olur muydu?	12
Ayaklanmadan Geriye Kalanlar	15
Sonuç	21

Modern toplumu ikiye bölen, uzlaşmaz çıkarlara sahip iki sınıf arasındaki *ilk büyük çarpışmanın* üzerinden 158 yıl geçti. “Özgürlük havarisi” Fransız burjuvazisinin demokrasiye geçmeden önce 3 bin işçiyi modernliğin kalesi Paris’in göbeğinde kılıçtan geçirdiği, Parisli işçilerin kafasına “demokrasinin beşiği”nde top yağdırdığı, 20 bin devrimciyi yargılamaya bile gerek görmeden sürgün ettiği ve 50 binini kalleşçe öldürdüğü Haziran ayaklanması; o dönemde Avrupa işçi sınıfı mücadelesi açısından bir gerilemeyi getirmiş olmasına karşın, miras bıraktığı dersler bakımından sınıf mücadelesi hanesine kazınmış önemli bir artıdır. İşçi sınıfı birkaç ay önce önderlerinin *Komünist Manifesto*’da (muğlâk bir şekilde de olsa) yaptıkları tarihsel uyarıyı –yani işçi sınıfının burjuva iktidarı devralmasının mümkün olmadığını, devrimi yapan proletaryanın kendi iktidarını kurması gerektiğini– bu süreçte yaşayarak ve *ölerek* öğrenmiş ve bunu bilince çıkardığını da yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra, yine aynı yerde, Paris’teki Komün deneyiminde (1871) göstermiştir.

Keza aynı süreç burjuvazi açısından da, zaten ilk Fransız Devrimi’nden (1789-1793) bu yana rüşeym halinde var olan bir eğilimi (siyasi gericilik ya da kendi devrimini tamamlama konusundaki acizlik) billurlaştırmış ve bundan böyle yerleşik bir özelliği haline getirmiştir. Burjuvazinin nazarında, toplumsal sorunları ayaklanarak ve aşağıdan yukarıya kitlelerle beraber çözme alternatifi (Marx’ın kullandığı ve sonradan Lenin’in *Devlet ve Devrim*’de bir kez daha altını çizdiği anlamda “halk devrimi”, yani kitlelerin bizzat katıldıkları bir devrim[1]) makul bir seçenek olmaktan çıkmış, yerini burjuva devrimleri açısından “tepeden devrimler”e bırakmıştır. Dolayısıyla, örneğin Türk burjuvazisinin varlığıyla yokluğu belli olmayan, sürece yayılmış güdük “devrim”inin kökenlerini çok uzakta aramaya gerek yoktur. Türk burjuvazisi hayatta kalabilmek, ya da belki daha doğru bir ifadeyle, hayata gözlerini açabilmek için, parçası olduğu dünya burjuvazisinin *bıraktığı yerden* devam etmiştir. Bu bakımdan 1848 hem burjuvazinin hem de proletaryanın gelecekteki siyasi çizgisi açısından kilit öneme sahiptir.

O dönemde sanayi devrimini yeni yeni tamamlamakta olan Fransa’da burjuva sınıfı kralcı-hanedancı iki hizbe bölünmüştü. Somut çıkarlarına uyduğu oranda, yani oldukça kaypak nitelikte cumhuriyetçi tonlar taşıyan iki hizipti bu: Mali aristokrasi ve başını esasen sanayi burjuvazisinin çektiği diğer burjuva kesimler. Bu iki kesim iktidar için kıyasıya bir mücadeleye tutuşmuştu. Peki, sonuçta iktidarı hangisi almıştı? Hiçbiri! Onların yerine hepsinin taşıdığı değerleri temsilen bir “Bonaparte” çok geçmeden yönetimi ele geçirdi. Yeni doğmuş proletaryanın bir kılıç darbesiyle kökünden kesip koparamadığı bu düğümü, burjuvazi kendi kombinasyonlarından başka birini devreye sokarak çözdü. Siyaset sahnesindeki ve yönetim alanındaki tecrübesizliğinden ötürü hâlâ kendisi açısından en sağlıklı devlet biçimini arayan burjuvazi, işçi sınıfının baskısıyla, iktidarı nefret ettiği bir adamın ellerine bıraktı burjuva düzenini devam ettirmesi için. Marx’ın tabiriyle, “yönetiminin

sorumluluğunu almadan yönetmeyi”[2] pek seven burjuvazi, Parisli işçilerin kendi rüyasına ortak çıkmasını hazmedemeyince, bu ikisinin yolları bir daha birleşmemek üzere ayrıldı.

1830 Devrimi’ne Giden Yol

“Fransa’da ulusal bir önem taşıyacak olan her şey siyasal bir nitelik taşımak zorundadır, aksi takdirde başarılı olamaz.”[3] Engels 1843 yılında, Owen yandaşlarının Londra’da çıkan haftalık sosyalist dergisine yazdığı makalesine bu sözlerle başlıyordu. Engels’e göre, İngiltere ekonomik gelişme bakımından sivrilirken, Fransa 1789-93’teki Büyük Devrim’in mirasçısı olarak siyasal yönüyle ön plana çıkıyordu. Nitekim Engels, sonrasında Marksizmin üç bileşeni (Fransız sosyalizmi, İngiliz siyasal iktisadi ve Alman idealist felsefesi) olarak anılacak bilindik sözleri de bu temelde sarf eder. Ona göre, *komünizm* Avrupa’nın ileri ülkelerinde farklı yollardan bir güç haline gelmiştir: İngilizler, kapitalizmin eşitsizlik temelinde ilerlemesinden ötürü –bir yandan üretim araçlarında muazzam bir gelişme, toplumsal alanda “ilerleme” düsturunu haklı çıkartacak denli büyük bir devrimci dönüşüm; diğer yandan yoksulluğun, sefaletin, insanlıkdışı koşulların hızla artışı–komünizme *yaşayarak ve görerek* (kendi ifadesiyle, “pratik yollardan”) varmışlardır; Almanlar, İngilizlerin tersi bir gelişim çizgisine sahip olduklarından –sanayinin görece gelişmemiş niteliği, ulus-devletini kuramamış bir ülke olmanın sonucu olarak çok parçalı yapının gelişmekte olan ticareti ve sanayiye, yani yeni üretim ilişkilerini kösteklemesi vs.– *ilkeler temelinde akıl yürüterek*, yani “felsefi yollardan komünizme varmışlardır”:[4] son olarak Fransızlar ise, klasik burjuva devrimini gerçekleştirmiş, ama devrimi ileri götürmeye çalışan küçük burjuva, yarı-proleter ve kısmen de proleter kitlelerin tarihsel açıdan zamansız çıkışıyla korkuya kapılmış olan burjuvazinin kendi devrimini, toplumsal açıdan olmasa bile, siyasal açıdan boğmasıyla bizzat bu demokratik hakların ve daha fazlasının peşine düştüğünden *siyasal eylemlerle*, yani “siyasal özgürlük ve eşitlik” isteyerek komünizme varmışlardır.

Bu nokta Marx ve Engels’in ondokuzuncu yüzyıl siyasal yaşamına ve dolayısıyla kapitalizme yaklaşımları için önemli bir kalkış noktası olması dışında, konumuzla daha yakın bir bağa da sahiptir. Şöyle ki, bu izahat neden Fransa’nın ondokuzuncu yüzyıldaki devrimlerinin diğer ülkelerdeki kalkışmaları siyasal yönden geride bıraktığını da açıklar. Mücadele etmiş bir kuşağın miras bıraktığı geleneği devam ettiren Fransız emekçileri, burjuvazinin yarım bıraktığı ya da geri adım attığı konularda kendi taleplerini öne sürerek sivrilmişlerdir. Fransa 1848’in sırlarından birisi buradadır.

Fransız burjuvazisinin gelişimi İngiliz burjuvazisinden farklı bir yol takip etmişti. İngiliz burjuvazisi onyedinci yüzyılda ekonomik gelişimine denk düşecek bir devrim girişiminde bulunmuş, gelişen süreç toprakbeyleri ile burjuvalar arasındaki uzlaşmayla sona ermiş ve şimdilik aldıklarıyla yetinen İngiliz burjuvazisinin siyasi egemenlik sorununun nihai çözümü yüzyılı aşkın bir sürece yayılmıştı. Fransız burjuvazisi ise, İngilizlerin aksine, onsekizinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde siyasi taleplerinin neredeyse hiçbirine çözüm bulamamıştı. Burjuvazi kendi üretim ilişkilerini toplumda egemen duruma getirmeye başlamış, hattâ epey bir yol kat etmiş olmasına karşın, feodal kurumlar varlığını ve ağırlığını devam ettiriyor, bu da burjuvazinin gelişimi önünde önemli engeller anlamına geliyordu. Söz konusu durum, Fransız burjuvazisini ve toplumdaki diğer katmanları daha radikalleştiriyordu. Sorunlarını bir şekliyle çözmüş İngiliz burjuva toplumunun orta yolcu, ılımlı, uzlaşmacı yapısıyla tezat teşkil eden Fransız toplumu, kendi ideologlarının başını çektiği devrimci Aydınlanma felsefesi eşliğinde, köklü bir kopuş yaşamaya hazırlanıyordu.

İşte 1789 Fransız Devrimi bu arka plan dâhilinde patlak verdi. Devrimin yarattığı atmosferi şöyle açıklamak mümkün olabilir: Akıl ve gerçeklik tarihte ilk kez bu denli birbirine yaklaşmıştı; Hegel’in sözleriyle, “dünya kafa üstü duruyordu!” Burjuvazi kadar arkasına kattığı yarı-proleter ve köylü kitleler de radikalleşmiş olduğundan, burjuvazi devrimi istediği sınırdan tutma fırsatını elde edemedi. Burjuva devrimi kapsamını ve maksadını (elbette burjuvazi açısından) aşmış, toplumsal nitelikte bir devrime ilerlemişti. Ancak, Troçki’nin de belirttiği üzere, Fransız emekçilerinin önünde kendilerini alt edebilecek güçte gözle görülür bir rakip olmasa da, daha büyük bir engel vardı: *Tarihsel gelişim yasaları*. 1789’da Fransız emekçilerini durduran güç, kendi devrimini bile yapmaktan korkan

burjuvaziden ziyade, üretici güçlerin ve onun üzerinde yükselen toplumun nesnel gelişmişlik düzeyi olmuştu.

Burjuvazi düzenin yeniden tesis edilmesi adına her şeyi yapmaya hazırdı. Nitekim uğruna yüzyıl boyunca didindiği cumhuriyetten bile bir müddet sonra, üstelik pek de yana yakıla diyemeyeceğimiz bir tarzda vazgeçecekti. Önce siyasi karşıdevrim (Termidor gericiği) geldi, ardından da iktidarı, kendi özlemlerini (kimi zaman kendisine bile karşı çıkılması pahasına) kendisi adına hayata geçirmesi için, Korsikalı bir generale, Napoléon Bonaparte'a teslim etti. Fakat devrimin siyasi (demokratik) vurgularının kırılması, emekçi kitlelerin eve eli boş dönmeleri burjuva düzenin üretim araçlarını ilerletmesine ve toplumu dönüştürmesine engel olmadı. I. Bonaparte Fransa içerisinde serbest rekabetin geliştirilmesini, küçük toprak mülkiyetinin işletilmesini ve sanayinin önünün açılmasını sağlayacak koşulları yarattı. Burjuvazi bu yetenekli adama "kendi"[5] siyasi diktatörlüğünü kurma fırsatı verdi. Dahası meşhur Napoléon Savaşları sayesinde Avrupa kıtasının birçok yerine fetih, işgal ya da ilhak yoluyla burjuva üretim ilişkilerini ihraç etti.

Ekonomik iktidarını sürdürebilmek adına her yolu mubah sayan burjuvazi, sonraki süreçte farklı devlet biçimlerini denemekten geri durmadı. Napoléon'un Bonapartist yönetiminden imparatorluğuna, 1815 yılında Bourbon krallığının restorasyonundan 1830 Temmuz krallığına kadar her yolu denedi. Fransız burjuvazisi ekonomik iktidarının verdiği güvenle bu gelişmeleri sineye çekebildi. Tarihin görüp gördüğü en güçlü mülklü sınıf olan burjuvazi, kendi para ve mübadele merkezli ekonomi sistemi sayesinde toplumda normları belirleyebiliyordu. *Böylece ekonomik iktidarını sürdürdüğü müddetçe ve oranda her türlü yönetime razı olduğunu ve olabileceğini de gösteriyordu.*

İşçi Sınıfı Harekete Geçiyor: 1848 Şubat Devrimi

1815 yılında başa geçen Bourbon hanedanının soyluların ve kilisenin çıkarlarını koruyan iktidarı, Temmuz 1830'da Kurucu Meclis, yani burjuva düzeni yeniden kuracak bir parlamento talep eden halk kitlelerinin ayaklanmasıyla alaşağı edilir. Fakat gerekli deneyimden yoksun emekçi kitlelerin tereddüdünden yararlanan Orléans dükü Louis Philippe saltanat koltuğuna oturur.

1830 Devrimi büyük ticaret burjuvazisi ve büyük spekülâtörler (bankerler, tefeciler vs.) hesabına çalışan, cumhuriyetçi kurumlarla çevrili bir krallığın hâkim olduğu onsekiz yıllık bir dönemi kapsar. Sanayi burjuvazisi siyasi iktidardan yoksun olduğundan, krallık yönetimine karşı cumhuriyetçi muhalefetin arkasında saf tutar. Ticaret burjuvazisi ise devlet himayesi ve getirdiği ayrıcalıklar sayesinde daha rahat bir biçimde serpilip gelişir.

Fakat burjuvazinin gelişiminde bugünkünden farklı bir dönemi ele aldığımızdan, bir noktayı atlamamak gerekir. Bu dönemde var olan farklı siyasi iktidarlarla egemen sınıfların şu ya da bu kesimleri arasında doğrudan, tek taraflı ve bütünsel bir ilişki olduğu yanılsamasına kapılmamak gerekir. Meselenin özü, burjuvazinin henüz eski topluma karşı mücadele verdiği ve tarihsel olarak kendi kurumlarını aramakta olduğu bir dönemde, birden çok cephede verdiği savaşlar ve bunun güncel siyasi durum üzerindeki yansımalarıdır. Ama burjuvazi, öyle ya da böyle, onsekizinci yüzyılın sonları ile sanayi devriminin başladığı ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren özellikle de sanayi burjuvazisinin şahsında toplumda egemen duruma yükselmişti. Burjuvazinin baskın olan kesimi artık ticaret burjuvazisi değil, sanayi burjuvazisiydi, fakat ele alınan dönemde bu durum siyasi arenaya güçler oranında yansımamıştı. Burjuvazinin bir sınıf olarak mücadelesi bu devleti *tam olarak* ele geçirmek, bunun en uygun biçimini (*sonradan* öğrenileceği üzere, bu en uygun biçim demokratik cumhuriyetti) bulmak ve bu çerçevede devlet aygıtını bürokrasisi, sürekli ordusu, merkezî adli organları, hapishaneleri vs. ile *tam teşekküllü hale getirme* gayesini taşıyordu.

Özetlemek gerekirse, özelde geçici bir olgu olan burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki tek başına (ya da bunlardan birinin şahsında hepsi adına) iktidar olma mücadelesi; burjuvazinin gücünü, yani 1848 öncesinde ekonomik ve siyasi iktidarın *burjuvazinin* elinde olduğu gerçeğini unutturmamalıdır. Fransa'da devletin biçimi ne olursa olsun, burjuvazinin siyasi talepleri hangi raddeye kadar

tamamlanmış hangi raddeye kadar yarım kalmış ve dolayısıyla eciş bücüş duruyor olursa olsun, sonuçta kesintilere rağmen devlet uzunca bir süredir burjuvazinin elindeydi. Hattâ Engels'in 1847 yılında işaret ettiği üzere, "Fransa'da burjuvazinin egemenliği onyediyıldan beri dünyadaki herhangi bir ülkede olduğundan daha tam"dı.[6] Sınıfların kendi konumlarına ilişkin yanılsamaları ne denli büyük olursa olsun, nesnel olarak bakıldığında Fransa'da burjuvazi-proletarya karşıtlığı tohum halinde de olsa rahatlıkla görülebilirdi. Nitekim Fransız egemenleri de gerçek düşmanlarını iyi bellemiş olacaktı ki, Engels aynı yazısında Almanya'daki durumla farklılığa işaret ederek şunları yazıyordu:

Almanya'da burjuvazi iktidarda olmadığı gibi, mevcut hükümetlerin de en tehlikeli düşmanıdır. ... Fransız komünistlerinin burjuvaziye karşı yürüttükleri savaş sık sık hapis ya da sürgüne mal olurken, hakiki sosyalistlerimize basım izni dışında bir şey getirmemiştir.

Bu dönemde işçi sınıfı önce 1832'de, ardından 1834'te ve son olarak 1839'da olmak üzere üç kez ayaklanır. Güçsüz proletarya her seferinde çarçabuk yenilgiye uğrar ve kana boğulur. Sanayi burjuvazisi işçi sınıfını bu şekilde alt etmiş olmanın verdiği güvenle muhalefetini daha da keskinleştirir. Sınıf mücadelesi alanında işçi sınıfının şimdilik sahneden indirilmiş olması, burjuva siyasetçiler arasında dünya burjuvazisinin bugünkü durumunu hatırlatan bir rüzgâr estirir. İşçi sınıfı gericilik döneminde geri çekilince sahne boş kalmıştır ve bu tek kutuplu dünyada burjuva siyasetçilerin kurumundan geçilmemektedir. Nitekim devrime doğru yaklaştıkça Fransa'daki siyaset arenası daha bir kokuşmuşluk havası yayar. Burjuva yönetim kurumlarında tam bir çürümüşlük egemendir. Marx 1848 Ocak ayının ortalarında yayımlanan kısa ve öz yazısında mevcut durumu şöyle özetler:

Bakanlar ne yapıyorlar? – Hiçbir şey.

Parlamentodaki yasal muhalefet ne yapıyor? – Hiçbir şey.

Fransa mevcut meclislerden ne bekleyebilir? – Hiçbir şey.

Bay Guizot ne istiyor? – Bakan koltuğunu korumak.

Bay Thiers, Bay Molé ve avanesi ne istiyor? – Yeniden bakan koltuğuna oturmak.

Fransa'nın bu "sen çık ki ben gireyim"den kazancı ne? – Hiçbir şey.

Dolayısıyla bakanlar ve muhalefet bir hiçliğe mahkûm olmuş durumda.

Peki, yaklaşan Fransız Devrimi'ni kim yapacak – Proletarya.[7]

Öte yandan, Fransa dışında gerçekleşen iki ekonomik olay süreci hızlandırıcı rol oynar. İlki 1845-46 yıllarında görülen patates hastalığı ve ürün arzındaki düşüş, diğeryse İngiltere'deki genel ekonomik krizdir. Kapitalizmin kaçıp kurtulamayacağı ekonomik kriz kapıyı çalmıştır. İngiltere'den yayılan bu koku tüm Avrupa'yı etkisi altına alır. Nitekim ekonomideki çalkantı Fransa açısından da derin yaralar açar. Dış pazarda umduğunu bulamayan büyük tüccarlar ve imalatçılar iç pazara yönelirler. Zaten tüm katmanlarıyla iktidarın dışında kalmış olan küçük burjuvazi ve köylülük bu badireler karşısında daha da güç duruma düşer.

Kriz küçük mülksahiplerini yutarken, gelişkin kesimler bu krizden büyüyerek çıkarlar. Böylece sanayi burjuvazisi arkasında bir hayli huzursuz kitle biriktirmiş olur. Bu koşullar altında, burjuvazi kendi sınıfsal taleplerini bir kez daha genel talepler olarak benimsetmek için, bohçasından eskimiş bayrağını çıkartır: *fraternité*, kardeşlik. Marx'ın sözleriyle ifade edecek olursak, sınıf ilişkilerinin yalnızca düşüncede kaldırılmış olmasına denk düşen bu slogan, söz konusu uzlaşmaz karşıtlıkların sınıf savaşımının üzerine yükseltilmesi demektir. Şubat Devrimi iktidara bu bayrağın arkasında yürür.

Şubat ayının sonlarında patlak veren ayaklanmada yine emekçi kitleler başrolü oynarlar. İşçilerin kurdukları barikatların içinden cumhuriyetçi küçük burjuvazi, cumhuriyetçi burjuvazi ve hanedan muhalefetinden müteşekkil bir Geçici Hükümet çıkar. Bu tabansız hükümet, *burjuvazinin parlamentosunda burjuvazinin çizdiği yollarla ve burjuva çerçeve içerisinde işçi sınıfını temsil etmesi için* işçi sınıfından iki temsilciyi de arasına alır: Louis Blanc ve işçi Albert (Alexandre Martin).

Ne var ki bu noktada özellikle dikkat çekilmesi gereken bir husus göze çarpıyor ki bu bizi 1848 olaylarının en can alıcı başlığına götürecektir: *Şubat günlerinde burjuvazinin kendi cumhuriyetini bile ilan etmeye niyeti yoktu.* Patlak veren kitle ayaklanması karşısında korkuya kapılmış olan burjuvazi, ancak 23 Şubat günü eski kabineyi dağıtmış ve ertesi gün Odilon Barot başkanlığında Geçici Hükümet'i kurmuştur. Pazar torbası görünümündeki bu hükümetin ikircimli tutumu karşısında Paris proletaryası burjuvaziye cumhuriyeti ancak 25 Şubat'ta, o da silah zoruyla ilan ettirmiştir. *Tarihin ironisi bu ya, işçi sınıfı burjuvazinin en "adil" dağılımlı, en ehil hükümet biçimini burjuvaziye elde silah, zorla dayatıyordu.*

Temmuz monarşisini (krallığını) deviren ve cumhuriyeti ilan ettiren proletarya daha teri kurumadan hemen demokratik ve toplumsal cumhuriyet talebiyle sokağa dökülmüş ve 25 Şubat'ta elde silah Geçici Hükümet'in oturumunu basarak "toplumsal kurumlarla çevrili cumhuriyet" denilmesine yol açan önlemler arasında sayacağımız iki yasayı kabul ettirmiştir: "Emeğin örgütlenmesi ve çalışma hakkı". Hemen akabinde gerekli önlemler alındığı gibi bir hafta sonra da Paris'te çalışma günü on saate düşürülmüştür. Deyim yerindeyse, burjuvazinin bir kesiminin diğer kesimlerini ezmesine gönüllü razı olmayan proletarya, diğer mülksahibi sınıfları da siyasi arenaya iterek genel oy hakkına dayalı ve toplumsal kurumlarla çevrili bir cumhuriyet ilan ettirmiş ve kendi yararına da birkaç bir şey koparmıştır.

Öte yandan burjuvazi başlayamadığı şeyi, tabiatıyla, bitirememiştir de. Devrim hiçbir şekilde eski rejimle köklü bir hesaplaşma içine girmemiştir. Bu noktada, burjuvazinin esasen bir siyasi devrim yaptığı argümanı doğru olmakla beraber, bu gerçeklik burjuvazinin kaypaklığını haklı göstermez. Zira bakıldığında kırsaldaki birçok komünde[8] egemenlik yine kralcıların eline bırakılmış, birçok kilit sektörde ve yerel basında ayrıcalıklı konumlarını sürdürmelerine hiç tereddüt etmeden izin verilmiştir. İki kralcı hanedan olan Bourbon ve Orléans yandaşlarının, seçim zamanı geldiğinde cumhuriyet karşıtı propaganda yapmalarına göz yumulmuştur. Hattâ 1792 yılında devrim Fransa'sının çıkardığı ama 1816 yılında krallığın geri dönüşüyle tekrardan kaldırılan boşanma yasasını yeniden yürürlüğe sokma çabaları bile, devrimi yapan ya da sonradan dâhil olan kesimler içindeki gerici ve tutucu unsurlar tarafından reddedilmiş ve en temel haklardan birini ifade eden bu talep bile yasalaşamamıştır. Zaten bu gerici kesimlerin gazetelerine ve dolayısıyla mal-mülklerine (sermayelerine demek daha doğru olur, çünkü bunlar da burjuvalaşmış kesimlerdi) el konulmamasının sonuçları dikkate alındığında, "toplumsal değil, siyasi bir devrim yaşandığı için gerçek bir hesaplaşma içine girilemediği" iddialarının da geçersiz olduğu ortaya çıkar. Burjuvazinin acizliği Şubat Devrimi'nin siyasi devrim olduğu gerçeğinin arkasına saklanarak açıklanamaz. Siyaset belli bir temel üzerinde yükseldiğinden nihayetinde o temelle ama az ama çok bir çatışma, toplumsal-ekonomik düzlemde bir hesaplaşma içine girecektir, girmek zorundadır. Siyasi devrim salt siyasi üstyapıyla sınırlı değildir ve toplumsal alana da mutlaka sirayet eder.

Şubat 1848'deki burjuva devriminin toplumsal hayata etkisi kendi meşrebine uygun olmuştur. Marx'ın sözleriyle, "Temmuz monarşisinin büyük suçlularının hiçbirinden hesap sorulmadı. *National*'ın burjuva cumhuriyetçileri, monarşinin adlarını ve kılıklarını bırakıp eski cumhuriyetin adlarını ve kılıklarını alarak kendilerini eğlendirdiler. Onların gözünde cumhuriyet, eski burjuva toplumu için yeni bir balo kıyafetinden başka bir şey değildi. Genç cumhuriyetin başlıca övüncü, kimseyi ürkütmemeye, daha ziyade hep kendisi korkmaya ve yumuşak yürekliliği ve pasif yaşamıyla yaşam hakkı kazanmaya ve direnişi silahsızlandırmaya çalışması oldu. İçeride ayrıcalıklı sınıflara, dışarıda da despot güçlere cumhuriyetin barışçı nitelikte olduğunu ve sloganının, 'yaşa ve bırak yaşasın' olduğu çalımla bildirildi. Üstelik Şubat Devrimi'nden sonra, Almanlar, Polonyalılar, Avusturyalılar, Macarlar, İtalyanlar, her halk kendi durumuna uygun olmak üzere isyan etmişlerdi." [9]

Burada bir analize ve sonucunda bir tespite girişmeden önce, Fransa örneğinden genellemeye gitmenin, genel bir devrim perspektifi oluşturmak için yereldeki bir olguyu alıp genele mal etmenin ne kadar doğru olduğu sorulabilir. Bu haklı sorulara yanıt bulabilmek için, 1848'in diğer ülkelerde nasıl cereyan ettiğine bakmak gerekiyor.

Yukarıda da değinildiği üzere, Fransa siyasi ve keza ekonomik açıdan Avrupa kıtasında başı çekiyordu. Fransız burjuvazisi birçok sorununu halletmişti ve diğer Avrupa ülkelerine nazaran ileri bir konumdaydı. Tüm bunların 1848'in Fransa'da böyle patlamalı bir niteliğe bürünmesine katkı sağladığına şüphe yoktur. Oysa diğer Avrupa ülkeleri arasında nihayetinde en öne çıkacak olan Almanya'da, burjuvazi Fransız burjuvazisi kadar bile olamaz ve "devrim" çok daha düşük bir aşamada kalır. Viyana Ulusal Muhafızı 1848 Ekim ayındaki devrimin başından itibaren açıkça saray nedimleriyle (*kamarilla*) birlikte saf tutar, yine belirli bir kesimi sonlara doğru imparatorluğun emrindeki serserilerle birlikte açıktan açığa proletaryaya karşı savaşı. "Bu gruplar hangi zümrelere aittir?" diye sorar Marx:

Burjuvaziye.

Fransa'da burjuvazi karşıdevrimin başına ancak kendi sınıf egemenliği önündeki tüm engelleri yıktıktan sonra geçmişti. Almanya'daki burjuvaziye kendi sivil özgürlüğü ve egemenliği için gerekli temel varoluş koşullarını dahi sağlama almadan mutlak monarşinin ve feodalizmin maiyetiyle halim selim bir tarzda birleşmektedir. Fransa'da bir tiran rolünü oynamış ve kendi karşıdevrimini yapmıştır. Almanya'daysa bir köle gibi davranmakta ve kendi tiranları için karşıdevrimi gerçekleştirmektedir. Fransa'da burjuvazi halkı alçaltmak için zafer elde etmiştir. Almanya'daysa halkın zaferini engellemek için kendisini aşağılamaktadır. *Tarihte Alman burjuvazisinin sergilediğinden daha büyük bir sefillik örneği yoktur.*[10]

Yani *burjuvazi kendi devrimini gerçekleştiremez.* Burjuvazi pılını pırtısını bile toplamadan kaçmıştır Viyana'dan ve bu durum abesle iştigaldir, zira devrim burjuvazinin kendi devrimidir, ama burjuvazi sırta kadem basmıştır! Marx bu tabansızların ancak işçi ve emekçilerin katledilişini görmek için geri döndüklerini söyler. İşçi ve emekçiler ayaklanıp daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi ve daha iyi bir yaşam için seferber olurken, burjuvazi sindikçe siner, sindikçe de vahşileşir: "Alman Ulusal Meclisi" ve onun 'merkezî otoritesi' Viyana'ya ihanet etmiştir. Kimi temsil ediyor bunlar? Esasen burjuvaziyi." (*a.g.e.*)

Dolayısıyla burjuvazinin bir sınıf olarak kendi devrimini satması bağlamında Fransa son örnektir, *Almanya'da bu aşamaya bile gelinebilmiştir.* Bunu kapitalizmin içsel dinamiklerinden biriyle, yani merkezileşme ve temerküz (yoğunlaşma) eğilimiyle açıklamak mümkündür. Kapitalist üretim biçimi bağımsız üreticilerin pazarda rekabetine ve satmak için üretilen malların mübadelesine dayalı bir sistem olmakla beraber, bu bağımsız üreticilerin sayısı sonsuza dek aynı kalmaz. Rekabet, doğası gereği, "daha iyi" rekabet edemeyenlerin tasfiye edilmesine, başka bir deyişle, güçlü olanın daha da güçlenmesine yol açar. Üretim araçları, hammaddeler, iş aletleri gün geçtikçe tek ellerde toplanır. Diyalektik bir süreç içerisinde rekabet tekelleşmeyi, tekelleşme rekabeti doğurur vs.

Elbette bu bahsedilen, kapitalizmin en baştan beri içinde barındırdığı bir eğilimdir, ama yeni yeni geliştiği dönemde bunu yalnızca başlangıç aşamasında görebiliriz. Bu sürecin son aşaması olan emperyalizm çağında burjuvazi iyice topak bir sınıf haline gelir. Önceki döneme ait ayrımlar büyük oranda aşılır ve sermaye merkeze oturur. Bu kez başka bir mali aristokrasi ortaya çıkmıştır: Banka sermayesi (para) ile sanayi sermayesinin (üretim) kaynaşması sonucu oluşan mali sermayedarlar.

Ele aldığımız dönem itibariyle konuşacak olursak, böylesi bir birlikten henüz bahsedemediğimiz doğrudur. Bu merkezileşmenin yerinde farklı türde *ittifaklar* vardır. Örneğin Engels *Anti-Dühring*'de İngiltere'deki kapitalistlerin hiçbir zaman üzerine sanayi tesislerini kurdukları toprağın sahibi olmadıklarını söyler. Bu durum elbette 1688 yılındaki "büyük anlaşma"nın bir sonucudur. Fakat ondokuzuncu yüzyılda bu eğreti ayırım kalkacağına sinyallerini verir. İngiltere'de öncesinde de olan topraksahiplerinin burjuvalaşması eğilimi, burjuvaların da topraksahibi olmaları eğilimiyle birleşerek daha da derinleşir. Böylece para-merkezli ekonomik çıkarlara sahip kesimlerin, yani burjuvaların, Fransız Devrimi'nde olduğu gibi topraksahiplerini karşılıklarına almaları ve ekonomide baştan aşağı bir yenilenmeyi düşünmeleri olanaksız hale gelir. Düzen kurulmuş, çarklar işlemektedir. Yüzlerce yıl

iktidarda oturmuş kralcı kesimler hayatın sırrını öğrenmiştir: Burjuvalaş! Burjuvazinin karşısında artık baş düşmanı değil, düşman kardeşi vardır.

Dolayısıyla burjuvazi devrimini tamamlayamaz, hattâ kimi zaman başlayamaz. Burjuvazinin birleşik (evrensel) gelişim tarzı ileri ülkelerde gelinen aşamayı diğer ülkelere, aynı aşamadan geçmelerine gerek bırakmadan, aynen postalar. Troçki'nin "Sürekli Devrim" teorisinin kilit noktalarından biri de burada saklıdır. Bu husus sonuç bölümünde daha fazla irdeleneceği için burada şu kadarına değinmekle yetinelim: Burjuvazinin demokratik dönüşüm bağlamında çözemediği sorunlar ya devrimci proletaryanın başına kalır, ya da burjuvazi bunu bürokratik yollarla, sürece yayarak "halletmeye" çalışır. İkinci seçenek söz konusu olduğunda, ortaya çıkan tablo şudur: Aşağıdan yukarıya devrimler çağı kapanmış, tepeden inmeçi güdük devrimler çağı başlamıştır. Birinci seçenek söz konusu olduğundaysa proletarya ayaklanır, toplumsal muhalefetin başına geçer ve tutarlı tek devrimci sınıf olarak, arkasına aldığı diğer emekçilerle birlikte burjuva mülkiyette derin gedikler açmaya girişir. İşte Haziran ayaklanması tam da böyle bir dinamîğe sahiptir.

İşçi Sınıfı Durmuyor: Haziran Devrimi

Belirtildiği üzere, burjuvazi siyasi devrimini gerçekleştirdikten sonra kendisini bu cüretkâr eyleme iten sınırlı amaç ve güdülerin anlamını sorgulamaya girişir. Ulusal meclis toplanmadan önce birtakım ilerici-devrimci adımlar atıldığı doğrudur. Bunların arasında sömürgelerde köleliğin kaldırılmasına ilişkin bir yasa ve basın özgürlüğü yasası da vardır. Ama özellikle de Haziran'dan sonraki gelişmeleri düşünenecek olursak, bu yasaları burjuvazinin ihsanından ziyade, proletaryanın baskısının ve eyleminin bir ürünü olarak görmek daha doğru olur.

Ama sonuçta burjuvazi uyuyan devi uyandırmıştır ve ortada derin bir anlaşmazlık vardır. Burjuvazi tıpkı 1789'da olduğu gibi yine "devrim" diyerek halk kitlelerini peşinden sürüklemiş olmasına karşın, aslında tek istediği diğer mülksahibi sınıflara karşı kendi üstünlüğünü yerleştirmektir. Bu bir bakıma son iki devrimin bir tekrarıdır. Toplumda sayısal bakımdan azınlığı oluşturan burjuvazi, kendi devrimini kitlelerin gözündeki meşrulaştırmak adına, toplumda ezici çoğunluğu oluşturan emekçi kitlelerden destek alır. Destek alınan emekçi kitlelerin sınıfsal niteliğindeki değişiklik 1789-93 Devrimi ile karşılaştırıldığında mutlak, 1830 Devrimi ile karşılaştırıldığında görece anlamda önemli bir farktır. İlk devrimde emekçi kitlelerin içinde sanayi proletaryasının başı çektiği modern işçi sınıfı neredeyse yok denecek kadar azdı; Fransa henüz sanayi devrimine başlamamıştı ve dolayısıyla proletarya ne kendi taleplerini genelleştirebilecek ehliyete sahipti ne de sınıfsız bir toplumun inşasına girişmesini sağlayacak nesnel koşullar mevcuttu. İkinci devrimdeyse işçi sınıfı artık, öyle ya da böyle, toplumdaki önemli sınıflardan birisiydi, fakat bağımsız bir sınıf olarak hareket etmeye daha yeni yeni başlamıştı.

Her halükârda devrimin özneleri arasında çok açık bir iletişimsizlik, hattâ işçi sınıfı cephesinden bakıldığında bir yanılsama vardı:

Şubat günlerinin başlangıçtaki amacı, mülksahibi sınıfın kendi içinde siyasi ayrıcalıklar çemberini genişletmek ve mali aristokrasinin tek başına egemenliğini devirmek için bir seçim reformundan başka bir şey değildi.[11]

Proletarya ise devrim derken, toplumda yaşanacak derin bir altüst oluşu, yani toplumsal devrimi anlıyordu. Bu manzara içerisinde, burjuvazi ile proletaryanın yol arkadaşlığı, geç de olsa, 25 Şubat sabahı sona erdi. Siyasi açıdan gericileşen burjuvazi devrimin bütün meyvelerini kendine ayırmış ve nitekim alacağını da almıştı. Halk kitlelerinin gözündeki devrimin gerçek öznesi konumunda olan proletarya ise, tek kelimeyle, aldatılmıştı. Bu ikili durum dört ay sonra Paris burjuvazisinin ve başka bir açıdan işçi sınıfının başını fena halde ağrıyacaktı.

Aslında bu durum, yani devrimde sosyalist taleplerin ön plana çıkması, devrimin hemen sosyalist bir içeriğe bürünmesi, işçi sınıfının belli bir çoğunluğa sahip olduğu bütün burjuva devrimlerinde

kaçınılmazdır. Fransa 1848 örneği bunu artık her iki sınıfa da net bir şekilde göstermiştir. Aynı olgunun diğer yüzüyse proletaryanın ilerleme merakına karşı, burjuvazinin durma ısrarı, kendi devrimini bile gerçekleştirmekten aciz olmasıdır. Üstelik kendi devrimini satma geleneği burjuvazinin yalnızca Fransa'daki örneğinden hareketle çıkartılan bir ders olmayıp, yukarıda da görüldüğü üzere, o dönemde kıtadaki tüm devrimlerde emareleri görülmüş kilit bir eğilimdir.

Dolayısıyla işçi sınıfı istediklerini kazanamamıştı, ama devrimdeki faal rolünden ötürü, yeni oluşturulan yönetim biçiminin ve hükümetin sorumlusu olarak görülüyordu. Bunun nedeni, Marx'ın sözleriyle, devrimin içeriğinin, verili durum ve koşullarda, eldeki malzemeyle ve işçi ve emekçilerin bilinç seviyesiyle "şaşırtıcı bir çelişki içinde" olmasıydı. Ama Şubat Hükümeti her türlü yanılsmaya karşın son kertede bir burjuva cumhuriyetin yolunu döşemişti.

Şubat Hükümeti tam bir yama işi görünümündeydi. Yukarıda da değinildiği üzere, işçi sınıfı, bu toplumsal kurumlarla bezeli cumhuriyete iki temsilcisini kabul ettirmişti. Sonradan burjuvazinin bir alışkanlık haline getireceği bir uygulamaydı bu. Burjuvazi yirminci yüzyılda artık iyiden iyiye yerleşen yetkin kurumlarıyla işçi sınıfının reformist (başka bir deyişle, burjuva) temsilcilerini kendi içinde eritecek ve bu yolun, parlamasından korktuğu işçi sınıfının gözünde kendi varlığını ve sistemini meşrulaştırmak açısından eşsiz olduğunu görecekti. Bu nedenle, bugünün alışıldık pratiklerinin ne sonuçlar doğuracağını geçmişe bakarak anlayabiliriz. Söz konusu pratiğin ilk denemeleri burada yapılmıştı; işçi sınıfı ise gerekli bilinçten henüz uzaktı.

İşçiler çalışma hakkı vaadini koparmış olmalarına karşın, bu talep kapitalist üretim tarzı altında gerçekleştirilmiş olduğundan, özel sektördeki olağan mevcut kriz de eklendiğinde işçiler pek bir kazanım elde edemediklerini görmüşlerdi. Ulusal atölyelerde karın tokluğuna ve çok zor koşullarda çalışmanın ise herhangi bir çekiciliği yoktu. Dolayısıyla Şubat Devrimi'nin yanılsmaları çabuk dağıldı ve devrim güçleri içindeki sınıfsal ayrışma çok geçmeden kendisini dayattı.

Şubat Devrimi vakit kaybetmeden toplumun daha da burjuvalaştırılması yönünde eylemlere girişti. Küçük mülksahiplerinin mülksüzleştirilmesi kapitalistleşme sürecinin olmazsa olmazıydı. Geçici Hükümet önceden var olan dolaysız dört verginin dışında ek bir vergi daha koydu. Bu vergi, her şeyden önce küçük burjuvaziyi, yani Fransız halkının büyük çoğunluğunu etkiliyordu. Şubat Devrimi'nin ceremesini köylüler çekecekti. Küçük köylülük Şubat Devrimi'ni bu 45 sentlik vergiyle özdeşleştirmişti. Köylülük kendi yanılsmaları içinde bunun sorumlusu olarak devrimde aktif rol almış ve bazı küçük kazanımlar elde etmiş olan Paris proletaryasını görüyordu. Devrim 1789'un aksine köylülüğe bir kazanç getirmemişti: "1789 Devrimi köylüleri feodal yükümlülüklerinden kurtarmakla işe başlamışken, 1848 Devrimi sermayeyi tehlikeye sokmamak ve devlet mekanizmasının işleyişini güven altına almak için kırsal nüfusa dayatılan bir vergi ile kendini gösteriyordu." [12]

Aynı şekilde, tasarruf sandıklarının müsadere edilmesi ve ödenmez devlet borcu haline döndürülmesi gibi küçük mülkiyeti karşısına alan politikalar da küçük burjuvaziyi iyice çileden çıkarmıştı. Fakat burjuvazinin asıl derdi işçi sınıfıydı, zira küçük mülkiyet kapitalist düzeni tehdit etmiyordu, oysa ayağa kalkan Fransız işçileri çok ciddi bir tehlike oluşturluyorlardı.

İşçi sınıfı 17 Mart'ta ve 16 Nisan'da sonuç alamadığı iki eyleme girişti. "Burjuva cumhuriyetin kanatları altında saklı büyük sınıf savaşımının ilk ileri karakol çatışmaları" olan bu eylemlerden belki işçiler bir kazanım elde edemediler, ama burjuvazi etti. Bu iki eylemin deneyimiyle burjuvazi zaten aldığı ya da almaya başladığı dersi iyice belledi: Kitlelerin hoşnutsuzluğu üzerinde yükselen bir toplumsal hareketliliğe izin vermek ateşle oynamak demektir, zira proletaryanın var olduğu koşullarda eski (feodal) topluma ve onun kalıntılarına karşı savaşım birdenbire renk değiştiriyor ve siyasi iktidar için verilen burjuva-demokratik mücadele toplumsal bir altüst oluşa dönüşüyordu.

Fransız burjuvazisini kara kara düşündüren buydu. İşler daha da sarpa sarmadan, geniş demokratik ortam ("toplumsal kurumlarla çevrili cumhuriyet") kısılmalı, bu çift başlılığa son verilmeliydi. İşçi sınıfı *cesaret, cesaret, daha fazla cesaret* diyerek ileri atılırken, burjuvazi nizam, intizam, istikrar diye

bağırıyordu. Devrim bir mihenktaşı işlevi görmüş, modern çağda gerçekten devrimci unsurlarla gerici unsurlar ayrışmaya ve karşı karşıya gelmeye başlamıştı. Burjuvazi siyasi açıdan ilerici rolünü kaybediyordu.

Şubat cumhuriyetini Geçici Hükümet'e kabul ettiren proletaryaydı. Salonda hâkim taraf asıl itibarıyla burjuvazi olsa da, sokakta ve kamuoyu nezdinde galip proletaryaydı. O halde bir yandan birincisi perçinlenmeli, diğer yandan ikincisi ezilmeliydi. Aksi takdirde zaten ekonominin krizde olmasından ötürü mutlak bir düzen arayışında olan burjuvazinin huzuru iyiden iyiye kaçacaktı.

16 Nisan yenilgisiyle birlikte ordu proleter Paris'e geri çağrıldı. Sokakta dengeyi sağlayan burjuvazi 4 Mayıs'ta burjuva Ulusal Meclis'i topladı ve genel oy hakkı ile tek dereceli genel seçim yapılacağını ilan etti. 4 Mayıs, parlamenter yollarla kitle hareketinin önünü kesmek isteyen burjuvazinin, proletaryanın kurduğu cumhuriyete cevap olarak oluşturduğu cumhuriyetin adıydı. Öte yandan bu zamana dek Fransa'ya (ulusa) egemen olan Paris (proletarya) olmuştu ve buna da bir son verilmeliydi. Ulusun oylarıyla belirlenen Ulusal Meclis, "Şubat günlerinin iddialarına karşı güçlü bir protestoydu ve devrimin sonuçlarını burjuva ölçütlere çekme girişimiydi." [13] Proletaryanın hayallerinin ifadesi olan 25 Şubat gitmiş, yerine burjuva düzene karşı devrimci bir tehdit oluşturmayan saf burjuva cumhuriyet gelmişti:

Ulusal Meclis, derhal, Şubat Devrimi'nin toplumsal yanlısamları ile ilişkisini kesti ve açıkça burjuva cumhuriyeti, başka bir şeyi değil, burjuva cumhuriyeti ilan etti. Ulusal Meclis hemen, kendi atadığı yürütme komisyonundan proletaryanın temsilcileri Louis Blanc ile Albert'i çıkardı, özel bir çalışma bakanlığı önerisini geri çevirdi. [14]

Birincisi, yani salondaki iktidar perçinlendikten, proletaryanın yanlısamları ve naif hayalleri ortadan kalktıktan sonra artık geriye yalnızca sokaktaki mücadele kalmıştı. Bu nedenle, burjuvazi provokasyonlara girişti. Fransız proletaryasını tartmaya yönelik bu hamleler, sınıfın beyhude girişimleriyle yanıt buldu. 15 Mayıs'ta Ulusal Meclis'i kuşatmaya çalışan proletarya, önderlerini zindanlara teslim ederek geri döndü. Bu yenilgi bir ay sonraki daha büyük yenilginin de habercisiydi.

Şubat Devrimi'nin orduyu şehir dışına atmış olması sonucu, burjuvazi yeni ordular oluşturmuştu. Bunlardan birisi lümpen proleter kesimlerden topladığı, sayıları 25 bine yaklaşan *gezgin muhafızlar*dı. İşçi sınıfı zaten ulusal muhafızlara sahip olan burjuvaziye karşı gezgin muhafızları kendi ordusu diye selamlamıştı. Öte yandan, hükümet bir de işsiz sanayi işçilerinden oluşan ve çok düşük bir ücret karşılığında toprak düzleme işinde çalışmaları da gizlenen bir ordu yaratmıştı. Kaybedecek hiçbir şeyi olmayan sokağa atılmış 100 binden fazla işçiyi saflarında barındıran bu ordu konusunda ise burjuvazi yanılmıştı, zira burjuvazi proletaryanın içinden proletaryaya karşı kullanılacak bir ordu daha oluşturayım derken, Haziran ayaklanmasının öncü gücünü yaratmıştı.

“Sürekli Devrim ya da Sürekli Kıyım”

Yeni cumhuriyet Haziran ayında proletaryanın belini kırmak adına ulusal atölyelere saldırmaya başladı. Önce atölyelere giriş zorlaştırıldı, ardından parça başına ücret sistemine geçildi. 21 Haziran'da ise, bütün bekâr işçilerin ulusal atölyelerden çıkarılmasını ya da orduda hizmete alınmalarını emreden bir kararname yayınlandı. İşçi sınıfı mesajı almıştı.

23 Haziran'da korkunç bir ayaklanma patlak verdi. Ulusal atölyelerle ilgili talepleri tanınmadığı takdirde silaha sarılacakları tehdidinde bulunan işçiler müthiş bir kararlılık ve disiplinle şehri kuşattılar. Bu dört gün içinde olup bitenler tarihsel açıdan çok ayrı bir yere oturmaktadır. Öyle ki kimi tarihçiler açısından modern Fransız tarihinin miladı Haziran 1848'i işaret eder. Paris işçi sınıfı, bu süreçte, artık bir *kendinde-sınıf değil, kendisi-için-sınıf olduğunu* gösterir. Engels'in sözleriyle,

Halk hiç de Şubat'ta barikatlar üzerinde “*Vatan uğruna ölmek!*” diye şarkı söyleyen halk değildir. 23 Haziran'ın işçileri kendi varoluşları için savaşıyorlar, *vatan onlar için tüm*

anlamını yitirmiştir. Halk da burjuvazi de, içine girdikleri devrimin, 1789 ve 1793'ten daha büyük olduğunu sezmektedir. (a.g.e., s. 157-8).

İşçi sınıfı, daha bir ay önce kendi beyannamelerinde, *Komünist Manifesto*'da yazılan "işçilerin vatani [ya da aynı anlama gelmek üzere, yurdu] yoktur" sözünün laftan ibaret olmadığını burada dosta düşmana gösterir: Gerçekten de *işçi sınıfının vatani yoktur!* İşçi sınıfı kökeni, niteliği, mücadelesi gereği enternasyonalisttir; burjuva çağa ait olan yurtseverlik, vatan, ulus-devlet, ulusalcılık ya da milliyetçilik vs. gibi anlayışlarla ya da kurumlarla yakınlaşması halinde kendi sonunu hazırlar. Fakat Fransız proletaryasının belirli bir kesimi, önderliğinin yanılsamaları yüzünden yirmi yıl sonra bu yanlışlığa düşer. Lenin'in de üstüne basa basa vurguladığı üzere,

Yurtsever yanılsamaları ile körleşen proletarya bunu algılayamamıştı. Yurtseverlik fikrinin kökeni onsekizinci yüzyıldaki Fransız Devrimi'ne dayanır. Bu fikir Komün sosyalistlerinin zihnini egemenliği altına almıştı ve örneğin devrimci ve sıkı bir sosyalist olduğu tartışılmaz olan Blanqui bile gazetesi için şu burjuva çılgılığında daha uygun bir başlık bulamamıştı: "*Yurt Tehlikede!*"

Birbiriyle çelişkili iki görevin, yani yurtseverlik ile sosyalizmin bir araya getirilmesi Fransız sosyalistlerinin sonunu hazırlayan bir hataydı.[15]

Proletarya biçimi bakımından mücadelesini bir sınır dâhilinde (belirli bir ulus-devlet sınırları içinde) yürütüyor olsa da, iktidarı aldığı gün kendi egemenliğini devam ettirmek ve sınıfsız toplumun yolunu döşemek adına gözünü dikeceği ilk hedef bu yapay sınırları parçalamak, diğer ülkedeki işçilerle aynı çatı altında birleşme adımı atmak olmalıdır: Önyargılardan, ayrıcalıklardan, ayrımcılıktan uzak, tek-merkezli bir birlikteliktir bu. İşçi sınıfı aynı toprak parçasını paylaştığı insanlarla değil, aynı çıkarları paylaştığı, kaderleri ortak olan sınıf kardeşleriyle aynı gemidedir. Proletarya bu ikisinin karşı karşıya geldiği koşullarda –ki burjuvazinin egemenliğe sahip olduğu milliyetçilik çağında buna sık sık şahit oluyoruz– ne vatandan yana tavır alabilir ne de bu ikisini uzlaştırma yoluna gidebilir. Proletarya gerekirse vatanını "satma" pahasına kendi uluslararası birliğini savunacaktır.

Nitekim Fransız burjuvazisi de kendi cephesinden durumu fark etmişti. İşçi sınıfının 1848'de ayağa kalkmasıyla tüm eski kurallar ve ayrımlar da ortadan kalkmıştı. İşçi sınıfı hareketinin durgun olduğu dönemlerde sınıfsal bölünmeyi gizlemek adına türlü yollara başvuran burjuvazi bu amaçla öncelikle ulus ve din gibi kimlikleri seferber eder. Bu öğeler işçi sınıfının içinde bulunduğu ataletten ötürü yapıştırıcı işlev görür; düşmanı yanı başında değil, dışarıda bir yerlerde aramak, bölünmenin sorumlusu olarak dış mihrakları göstermek gericilik dönemlerinde büyük yarar sağlar.

Fakat işçiler bir kez harekete geçtiklerinde ölümsüz olduğu iddia edilen bu kategoriler gerek burjuvazi gerekse de proletarya açısından hükmünü kaybetmeye başlar. Hepsi de sınıfsal ayrıma tabi kılınır. Tam da bu nedenle 1871'de Fransız burjuvazisi savaşta olduğu Prusya'dan Paris işçilerini ezmek için yardım istemiş ve almıştır. Tam da bu nedenle 1848 Devrimleri'nde burjuvazinin yöneticileri, Thiers'ten Bonaparte'a kadar sınıfsal düşünme yönünde akıl vermiş ve akıl almıştır.

Örneğin işçi sınıfının yumuşak başlılığının geride kaldığını gören Mareşal Bugeaud öfkeden kudurmuş bir halde Thiers'e şöyle yazar: "Ne azgın, ne kudurmuş hayvanlar bunlar! [işçileri kastediyor!] Tanrı bunları nasıl bu şekilde yaratıyor! Ah! Ne Ruslar ne Avusturyalılar, asıl düşman bunlar, bunlar." İşçi sınıfının eylemliliği mareşali dinden imandan çıkarmış, millet, din gibi "köklü" değerleri sorgular hale getirmişti. Aynı şekilde, birkaç yıl sonra Bonaparte'ın hükümet darbesinde etkin rol oynayarak işçileri bakanlığı kapacak olan tüccar Charles de Morny de, işçilerin sokakları zaptettiği dönemde, üvey kardeşi olan Bonaparte'a mareşalinkine benzer bir akıl veriyordu:

Sosyalizm feci ilerleme kaydetti. ... Yapacak tek şey var: Bavullarınızı toplayın, iç savaş çıkartın ve sonra da Kazakların yardıma gelmesi için dua edin. Bu cümleyi yazarken kendim de gülüyorum ve sanırım bunlar ulusal gururunuzu incitecektir, ama inanın bana bir sosyalisti yakından görseydiniz Kazakları ona tercih etmekte tereddüt etmezsiniz. Açıkçası benim yurtseverliğim buraya kadar.[16]

Birbirini hem tekrarlayan hem de tamamlayan bu ifadeler, egemen sınıfın zihninde, yaşananlara dair herhangi bir yanılama olmadığını gösteriyor. Proletarya savaş ilanında bulunmuş, burjuvazi de mesajı almış, mukabelede bulunmuştu.

Yüzbinden fazla emekçinin katıldığı başarısız Haziran Devrimi, modern toplumdaki iki ana sınıfın düşman kamplarda fiilen saf tuttıkları ilk devrimdi. İşçi sınıfı kadınıyla erkeğiyle birlik olmuş ve nüfusun diğer kesimlerini karşısına almıştı. Diğer bütün ayrımlar sınıfsal ayrıma tabi kılınmıştı. Ondokuzuncu yüzyılda yaşamış ünlü tarihçi Alexis de Tocqueville bu büyük ayaklanmanın manzarasını şöyle çizer: “Bu noktada gözden kaçırılmamalıdır ki, söz konusu çetin ayaklanma belli sayıda komplocunun başının altından çıkan bir girişim değil, nüfusun bir kesiminin tamamının diğerine karşı başkaldırısıydı. Bu başkaldırıda erkekler kadar kadınlar da rol aldılar. Erkekler savaşırken, kadınlar da mühimmat hazırlamakla ve taşımakla uğraştılar. Ve nihayetinde teslim olma zamanı gelip çatığında, teslim bayrağını en son çeken kadınlar oldu.”

Dolayısıyla işçi sınıfının mücadelesi, sınıflı toplumların dayattığı kadın ve erkek arasındaki ayrımın da kaldırılması yönünde büyük, çok büyük bir adımdı. Mücadeleye atılan kadın, sorunun *son kertede* cinsiyet sorunu değil, sınıf sorunu olduğu anlamıştı. Ve tarihte birçok kez olduğu gibi kendisini küçük görenlere, yaradılışı bakımından “nazik”, “hassas”, “kırılgan” vs. olduğunu iddia edenlere mücadelenin en ön safında yer alarak yanıt vermişti. 1848 bu açıdan ne ilk ne sondur. Emekçi kadınlar örneğin 1848’den yaklaşık 60 yıl önce Bastille’de de, 120 küsur yıl sonra 15-16 Haziran’da İstanbul’da da aynı devrimci iradeyi sergilemişlerdir.

İşçilerin ulusal atölyelerde bir ölçüde askeri tarzda örgütlenmiş olmaları, ayaklanmanın ilk gününde şaşılacak bir başarı kaydetmesini sağladı. Egemen sınıfın elindeki Ulusal Muhafız da devrim sonrası “ayrıcalıklı ordu” niteliğini kaybetmesiyle birlikte kullanışsız hale geldiğinden, şehrin denetimi kısmen işçi ve emekçilerin elindeydi. Sıra burjuvazinin hamlesindeydi ve korkuya kapılan burjuvazi Cezayir kasabı Cavaignac’ı tam yetkiyle diktatör ilan etti. Eğitimi, daha doğru bir tabirle, terbiyesi Fransız sömürgelerinde tamamlanmış olan Cavaignac akşama kadar ayaklanmacıların üç-dört katı büyüklükte bir orduyu şehre yığdı. Demokrasi perdesi yırtılmış, içeriye evlerin üzerine yağdırılan obüsler, yangın roketleri ve toplar sızmıştı. Bir sonraki gün iyiden iyiye kontrolden çıkan burjuvazi daha da büyük kuvvetlerle saldırdı. İşçi sınıfını kökleri kazınması gereken toplum düşmanları olarak görüyordu: *Ele geçirilen barikatların çoğunda hiçbir canın başışlanmadığı saptanmıştır*. Akşama doğruysa sonuç az çok belli olmuştu.

Troçki’nin başka bir yerde dile getirdiği ikilikle ifade edecek olursak, Fransa’da burjuva-demokratik bir içerikle başlayan ama içinde bulunduğu nesnellikten ötürü bu sınırlı aşamada duramayacak olan 1848 Devrimi, sürekliliğini koruyamadığında kaçınılmaz olarak kendi karşıtı doğurmuştur: *Sürekli kıyım*. İşçi ve emekçilerin mücadelesini birtakım tarihsel şemalara uymuyor diye yarı yolda koymaya çalışmak, sınırlı hedeflere ulaşmak şöyle dursun, mücadeleyi kalkış aşamasından da geriye savuracaktır. *Sürekli devrim* kapsamında 1848 mücadeleleri bunun ilk örneğidir. Burjuva-demokratik dönüşüm kapsamında başlayan devrim proleter devrimiyle taçlanmadığı için ve dahası başlayan proleter ayaklanmasına diğer ülkelerdeki eşzamanlı yenilgiler eşlik ettiği için Avrupa’da “ortaçağ karanlığı” türünde bir gerici dönem başlamıştır.

1848’de Sosyalist Devrim Olur muydu?

Marx ve Engels’in yaşadıkları dönem, işçi sınıfının Avrupa’da daha yeni yeni oluşmaya başladığı, dolayısıyla eski toplumun kalıntılarının varlığını devam ettirdiği ve fırsat buldukça da başını gösterdiği

bir dönemdi. Emek-sermaye çelişkisi ikincil sömürü tarzları tarafından gölgeleniyordu. Bir bakıma henüz kendisi doğmaya çalışan kapitalist toplum, beraberinde getirdiği inanılmaz sömürü ve baskı koşullarından ötürü, *sosyalist toplumu erken doğuma zorlamıştı*: Proletarya, ayaklanmasını nihayete erdirmek için koşulların tarihsel olarak olgunlaşmadığı, ama “teorik” mevzuların oturmasını da bekleyemeyeceği bir bağlamda ayağa kalktı. 1848 Haziran Ayaklanması’nın anahtarı bu nesnellikte saklıdır.

Nedir bu nesnellik? Sosyalizm her şeyden önce bir maddi bolluk toplumdur. Emek üretkenliğinin sanayi temelinde alabildiğine ilerlemesi ve insanla insan arasındaki maddi sorunların nesnel zemininin kaldırılmasıdır. Bu anlayış, insanlar arasındaki gerçek insani ilişkilerin yerleştirilebilmesi için onun varoluş koşullarının düzeltilmesi gerektiğini, zira salt kendi maddi ihtiyaçlarının (yeniden-üretim maddelerinin) peşinde yaşamlarını heba etmelerinin insanların zihinsel ve duygusal gelişiminin önünde büyük bir engel teşkil ettiğini ve her şeyden de önce bir bölünme ve bir kutuplaşma anlamına geldiğini önkabul olarak alır. Bu anlamda sosyalizm her şeyden önce ekonomik bir kategoridir, yani üretim araçlarının gelişkinliği ve bireyler arasındaki bölüşüm sorunudur.

Kapitalizm (ya da sanayi) öncesi toplumlarda, sosyalizm ya da aynı anlama gelmek üzere komünizm, teorik bir olasılık olarak her zaman mümkündü, fakat bireysel ya da kolektif üretimin insanların ihtiyaçlarından çok daha fazla bir artıyı düzenli olarak ortaya çıkaramadığı koşullar altında, bir yeniden-üretim sorununun tekrardan baş göstermesi de teorik açıdan mümkün olduğundan; bu nicelikte bir artıyı sağlayacak maddi koşulların gelişmesi sosyalizmin kurulabilmesi için nesnel bir zorunluluktur. Zira Marksizmin en temel önermelerinden birisi de, insanlığın kurtuluşunun düşünsel ya da iradi bir mesele olmayıp, maddi koşullara bağlı olduğudur.

Üretici güçlerin bu [yüksek düzeyde] gelişimi (insanların güncel ampirik varoluşunun, yerel düzeyde değil de dünya çapında tarihsel olarak cereyan etmesini içeren gelişmesi) mutlak zorunlu bir pratik önkoşuldur, çünkü bu koşul olmadan yokluk genel bir hal alır ve yoklukla birlikte zorunlu ihtiyaçlar için verilen mücadele yeniden başlar ve kaçınılmaz olarak eski pislik geri döner.[17]

Bu çerçevede, ancak insanların çok az bir süre çalışarak kendi maddi ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilecekleri üretim koşulları oluştuktan sonra sosyalizm *nesnel* açıdan geri dönülemez bir olasılık haline gelmiştir. Bundan sonrası, öznel etkenin varlığıyla, yani insanlığın, insanlığın şahsında da proletaryanın ve onun arkasına taktığı diğer emekçi kesimlerin müdahalesiyle bağlantılı bir sorundur.

Sınıfsız toplum olan sosyalizme geçmeden önce kapitalizmin zorunlu bir aşama olup olmadığı tartışmasını da bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Burada *zorunluluk* olan husus, üretim araçlarının kendisinin gelişimidir, yoksa bunun üzerine geçirdiği tarihsel-özümlü bir biçim (özel mülkiyet, ulus devlet modeli ve pazar ekonomisi) değil. Bu üretim araçlarının gelişimi bir başka olgu daha yaratır: Sanayi işçileri ve genel olarak modern proletarya. Yukarıda aktarılan pasajda Marx ve Engels’in özellikle vurguladığı üzere, bu iki etken, yani üretim araçları ve modern proletarya dünya-tarihsel planda ele alınması ve değerlendirilmesi gereken olgulardır. Yani gelişimleri tek tek her ülkede ya da ulus-devlette (yani üretim *biçiminin* bir parçası olan birimlerin sınırları dâhilinde) değil, sosyalizmin kendi biçimi olan *dünya ölçeğinde* ölçülmesi gereken önkoşullardır. Bu eşitsizliği aşmanın yolu ve çözümü dünya devrimidir. Lenin’in belirttiği üzere, “Eğer muzaffer devrimci proletarya bu [geç ya da az kapitalistleşmiş ülkelerdeki] halklar arasında sistemli bir propaganda yürütür, eğer Sovyet hükümetleri ellerindeki bütün olanaklarla bu halklara yardım ederse, kapitalist gelişme aşamasının geri halklar için kaçınılmaz olduğunu düşünmek yanlış olur.”[18]

Ne çare ki 1848 yılına gelindiğinde bu nesnel zemin ne Fransa dâhilinde yerel olarak ne de dünya çapında evrensel olarak gelişmişti. Marx ve Engels 1848 olaylarını ilk başta “büyük belirleyici kavga” âni gelip çattığı düşüncesiyle büyük bir coşku içerisinde –ve Alman *İdeolojisi*’nin elyazmalarının 1845-46 yıllarına ait olduğu göz önüne alındığında, bizatihi kendi teorik analizlerine karşı gelerek–

selamlamışlardı. Zira Paris merkezli olaylar, Viyana, Milano ve Berlin ayaklanmalarıyla yankısını bulmuş ve Rusya sınırına dek tüm Avrupa harekete sürüklenmişti. İleri ülkelerde devrimci kabarma başlamış ve elbette diğer ülkelere de sıçramıştı! Bu koşullar altında, “bu kavganın ancak proletaryanın nihai zaferiyle sonuçlanabileceğinden artık hiçbir biçimde kuşkulanamazdık” diye yazar Engels. Ancak, 1848’in toplumsal devrimi, kendi nesnelliği gereği, içinden burjuva cumhuriyeti çıkarmıştı. “Tarih bizi ve benzer düşüncede olanların hepsini haksız çıkardı. Tarih gösterdi ki, Avrupa kıtası üzerindeki ekonomik gelişme durumu, o zaman, kapitalist üretimin kaldırılması için henüz yeterince olgunlaşmamıştır.” Yani proleter devrimi henüz güncelliğe sahip değildi.

Nedir bu güncellik? Bunu Marksizmin kurucularının devrimden birkaç ay önce *Manifesto*’da koydukları şekilde açmak gerekirse, burada bahis konusu olan üretim araçları ile üretim biçimi arasındaki çelişkidir. Marx ve Engels’in yaşadığı dönemde, emekleme devresinde olan sınıf hareketi içindeki devrim anlayışı, bugünkü tabirlerle, daha ziyade iradeci (volütarist), devrim stratejisiye askeriydi. Bunların arkasında çok farklı nedenler bulmak mümkündür, ama en çok ön plana çıkanları değerlendirmek daha doğru olur. İlk başlığı zaten bilimsel sosyalizm düşüncesi ile ütopyacı sosyalist düşünceler arasındaki çelişkiye indirgemek mümkündür. Ütopyacı sosyalist düşünceler sosyalizmi son analizde bir bölüşüm sorununa –üretimden ve ondan da önce üretim araçlarının bölüşümünden bağımsız (tabii böyle bir şey mümkün değildir) bir bölüşüm sorununa– indirgediklerinden, sosyalizm mevcut kartların yeniden dağıtım hedefinden öteye geçmiyordu. Yani toplumun üretici güçlerinin hangi aşamaya ulaştığı konu dışıydı.

İkinci başlığa ilişkin nedene gelince, burjuvazinin modern ulus-devlete (yani türlü çeşitli baskı aracıyla: polis, asker, istihbarat teşkilatları, dinî kurumlar vs. ile yetkinleştirilmiş özel, bürokratik tahakküm aracına) sahip olmadığı koşullarda, kapitalizmi yıkmanın daha kolay gözükmeye anlaşılabılır. Oysa modern çağ, proletaryanın askeri başarıyı salt askeri yöntemlerle elde edemeyeceği bir çağın ürünüydü. Sanayi ve teknolojinin devasa boyutlarda ilerlemesiyle birlikte hem askeri örgütlenme tarzını hem de askeri araçlarını üst seviyeye çıkaran burjuvazinin ordusuna karşı, proletaryanın cephe savaşlarıyla başarı elde etmesi olanaksızdı. Bunun yerine, proletarya,

1. toplumun çoğunluğunu mücadelesine kazanacak,
2. karşı cephenin zaten kendi sınıfının eratından oluşturulmuş olmasından yararlanarak, düşman saflarında yarıklar açacaktı.

Lenin’in Paris Komünü’nden hareketle söylediği gibi,

Bugün emperyalist burjuvazi, yalnız tüm halkı değil, gençliği bile askerleştiriyor. Yarın belki kadınları da askerleştirmeye girişecek. Bundan ötürü şöyle demeliyiz: Aman ne iyi! Çabuk olsunlar! Bu iş ne kadar çabuk olursa, kapitalizme karşı silahlı ayaklanma da o kadar yaklaşacaktır. ... Gerçekten devrimci bir sınıfın ezilen kadınları ... oğullarına şöyle diyeceklerdir: “Yakında büyüyeceksin. Sana bir tüfek verecekler. Onu al ve silah kullanma sanatını gerektiği gibi öğren. Proleterler için çok gerekli bir bilgidir bu; bugünkü savaşta olduğu ve sosyalizme ihanet edenlerin sana öğütledikleri gibi kardeşlerine, öteki ülkelerin işçilerine ateş etmek için değil, kendi öz ülkenin burjuvazisine karşı savaşmak için; sömürüye, sefalete ve savaşlara dindarca dileklerle değil, burjuvaziye yenip onu silahsızlandırarak son vermek için öğren.”[19]

Dolayısıyla başarı bu iki koşula bağlıydı. Fakat belirtildiği üzere, o günkü koşullar altında devrimi askeri güçler karşıtlığına ve çekişmesine indirgemenin (ve dolayısıyla “yiğitçe dövüşen”in kazanacağı anlayışının) maddi bir zemini –yavaş yavaş kitlelerin ayaklarının altından kayan, kaybolan bir zemin– de vardı.

Ne var ki bu anlayış Haziran yenilgisinin ardından işçi hareketi içinde hayal kırıklıklarını, umutsuzlukları ve daha da önemlisi çaresizliği besleyen bir niteliğe sahipti ve tam da bu nedenle

acımasızca teşhir edilmesi gerekiyordu. Nihayetinde proletarya Haziran'da belki de görüp görülebilecek en destansı mücadeleyi vermişti. Proletarya elinden geleni yapmıştı, ama ne yazık ki sonuç yenilgiydi. Ayaklanma sırasında güçlerin denk olmadığı bir avuntu olamazdı, zira bundan sonra da olmayacağı gün gibi aşikârdı. O halde?

Elbette her devrimin yenilgisinden sonra olduğu gibi Haziran yenilgisinden sonra dayalıtılmışlık bataklığından çeşitli görüşler türedi. Bunların arasında proletaryanın zafer elde edemeyeceği bir uç anlayışken, eski anlayışta diretenlerin “demek ki proletarya yeterince savaşamadı” saplantıları da başka bir uçtu.

Tüm bunlar arasında Marksizmin ideolojik netliğiyle nasıl sağlam bir mevzi oluşturabildiğini ve gericilik döneminde mücadelenin en diri, en ileri unsurlarına ulaşarak nasıl saygın bir yer edindiğini görmek mümkün ve gereklidir. Marx ve Engels'e göre devrim bir irade sorunu değildi, öncelikle belirli bir nesnellığın ürünüydü. Proletarya toplumda gelişkin bir konuma gelmediği, toplumun önemli bir kesimini arkasına toplayamadığı, mevcut üretim biçiminin üretim araçlarına dar gelmeye başlamadığı ve son olarak bu nesnel durum bir krize –kâh ekonomik ya da siyasi kâh kültürel ya da genel olarak toplumsal bir krize– yol açmadığı sürece, devrimci irade ne denli kararlı olursa olsun devrimi başarıya ulaştıramazdı.

1848 sonrasında dile getirdikleri bu görüşler sayesinde Marx ve Engels'in sınıf hareketindeki belirli kesimlerin tepkisini topladıkları söylenir, ama gerçek budur. Üretim araçları ulaştığı her aşamada kendine uygun bir biçim edinir ve üzerine geçirdiği bu biçim içerisinde devinir, bu şekilde kendisini daha iyi ifade eder. Kapitalizmin ortaya çıktığı dönemde üretim araçlarının mevcut konumu, kendine edindiği biçimle (özel mülkiyet ve sonrasında ulus-devlet) muazzam bir gelişme kaydetmişti (Hatırlatmakta fayda var, kapitalizm kendi gelişiminin belirli aşamalarında devletleştirme ve bunun yanında gelen planlamayla da aynı şekilde sıçramalı gelişimler yaşamıştır). 1848'e gelindiğinde süreç, evrensel çapta düşündüğümüzde, tepe noktasına henüz varmamıştı. Ve bu olmadan, eski toplum bütün potansiyellerini tüketmeden içinden yeni bir toplumun doğması mümkün değildi. Marx'ın o harikulade tasviriyile,

Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. Ekonomik temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. ... Böyle bir altüst oluş dönemi hakkındaki ... değerlendirmeleri maddi hayatın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. *İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar.* Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözebileceği sorunları koyar, çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar.[20]

Nitekim Marx bu genel (teorik) tespiti 1848'in hemen akabinde de yapmış ve 1848 Devrimleri üzerine yazılarında bu noktanın altını özellikle çizmişti:

Burjuva toplumun üretici güçlerinin, burjuva ilişkileri çerçevesinde, mümkün olan olanca hız ve bereketiyle geliştiği bu genel refah döneminde, gerçek bir devrimden bahsedilemez. Böyle bir devrim, ancak şu iki etmenin, yani modern üretici güçler ile burjuva üretim biçimlerinin birbirleriyle çatışma içine girdiği dönemlerde mümkündür. ... Burjuva gelişmeyi durduran her türlü gerici girişim, nasıl bu temele çarpıp kırılmaya mahkûmsa, demokratların bütün ahlaki öfkelenmeleri ya da bütün heyecanlı söylevleri de aynı akıbete uğramaya

mahkûmdur. Yeni bir devrim, ancak yeni bir bunalımın ardından olanaklıdır, ama biri ne kadar kesirse, öteki de o kadar kaçınılmazdır.[21]

Marksizm, yani bilimsel sosyalizm düşüncesi işte bu temel üzerinde yükselecekti.[22]

Ayaklanmadan Geriye Kalanlar

Paris ayaklanmasına kadar en kötü koşullarda çalışan, hor görülen, aşağılanan proletaryanın –şu meşhur “ayaktakımı”nın– ayaklanmasıyla neye uğradığını şaşırarak egemen sınıflar, sonrasında yaptıkları “bilimsel analizler” sonucu tersi istikamette görüş bildirseler de, o dönemde Haziran ayaklanmasının sınıf karakterinden şüphe duymak akıllarına bile gelmemişti. Nasıl şüphe edebilirlerdi ki? İşadamlarının 1848 yılında Paris’e yaptıkları yatırımlarda % 54 düşüş yaşanmıştı, zira zenginlerin çoğu kenti terk etmişti. Doğa boşluğu sevmez, bunların yerini Parisli emekçi kitlelerin bilgiye olan açlığını doyurmak adına tam 479 yeni gazete almıştı! Kapitalist arz-talep yasası burada da hükmünü icra etmişti. Kitleler olağan dönemlerde kulak tıkadıkları olayları anlamak ve kendi lehlerine değiştirmek adına adeta başkalaşım geçirmişlerdi.

Bunu daha büyük bir resmin parçası olarak okumak icap eder. Yaşanan iki yüzyıllık sınıf mücadelesi deneyiminin ardından bugün bakıldığında çok anlaşılmasa da, 1848 ayaklanmasının o dönemde ne anlam ifade ettiğini belki de en iyi burjuvazi anlatabilir: *Beklenen felaket*.

Ondokuzuncu yüzyıl Avrupa tarihinin ilk yarısını gerçekten anlayabilmek için, dönüp bir kez daha Fransız Devrimi’ne bakmak mecburiyetindeyiz. Büyük Devrim’in getirdikleri egemen sınıflar nezdinde inanılmaz bir korku ve panik havası yaratmıştı. Çok yüzeysel bir gözlemlerle bile, o dönemde burjuva ideologlarının ve aydınlarının her adımına bu ruh halinin damga vurduğunu görebiliriz. Bu felaket histerisi öyle bir boyuta varır ki mülksahibi sınıflar, kendi içlerinden aşırı uzlaşmacı kesimler (burjuva sosyalistler vs.) bile çıkarırlar. Kendi düzenini korumak adına bugünkü kadar gelişkin ve yetkin bir baskı ağına sahip olmayan burjuvazi, ne yapacağını bilmez bir halde olayların akışına kendisini kaptırmıştır. Yüzyılın başında makine kırıcılar hareketi, Peterloo katliamına yol açan gösteri, 1830 Devrimi, yukarıda bahsi geçen Fransa’daki üç ayaklanma ve tabii ki İngiliz Çartist hareketi, hepsi birer sinyaldir. Burjuvazi gerçekten de bunlar karşısında ne yapacağını bilemez halde kalmıştır ve “ha geldi ha gelecek” diye beklediği “kaos” en sonunda 1848’de çıkagelmiştir.

Egemen sınıfların bu histerisini anlatan en güzel anekdot herhalde şudur: Denildiğine göre, Avusturya İmparatoru Ferdinand ülkeyi saran devrimci ayaklanmaları duyduğunda, “Söyleyin halka, ne istiyorlarsa kabul ediyorum!” der. Sınıflar arasında bu denli bir uçuruma kendileri de alışık olmayan Avrupa’daki egemen sınıflar, 1848 Devrimleri karşısında müthiş bir korku ve paniğe kapılıp sonlarının geldiğini düşünmüşlerdi. Bu korku o kadar büyük ve kalıcıydı ki 1848 Devrimlerinin vahşice bastırılması bile merhem olamamıştı. 1851’de Londra’da yapılan ve Büyük Sergi adı verilen kapitalizmin ihtişam gösterisine bile işçilerin hayaleti damgasını vurmuştu. Serginin yapılmasına karşı çıkanlar, yabancı (enternasyonal) ziyaretçilerin kanlı bir devrimle kraliçeyi ve kraliyet ailesini ortadan kaldırıp bir kızıl cumhuriyet kuracağını iddia ediyorlardı. Bu nedenle sergi boyunca kolluk kuvvetleri sürekli tetikte durur. Ama serginin olaysız geçmesi de para etmez, 1855 yılındaki sergide işçi heyetlerinin katılımı tümüyle yasaklanır.

Oysa aslına bakılacak olursa birçok ayaklanmada esas talepler, burjuvazinin sonrasında yerleşik hale getireceği “uzlaşma” ya da “uzlaşım” egemenliğinin temel öğeleri olacak maddelerdi: Anayasal demokrasi, sendika, grev, basın ve örgütlenme özgürlüğü, oy hakkının yaygınlaştırılması vs. Ama burjuvazi o dönemde bunları yürürlüğe koyacak güçten ve demokrasi “anlayışı”ndan yoksundu. 1848 Devrimleri kapitalizmin savunucularından sık sık duyduğumuz, demokrasinin kapitalizme içkin olduğu, bu ikisinin ayrılmaz bir ikili oluşturduğu ve dolayısıyla sosyalizmin –sanki bu ikisi (demokrasi ve diktatörlük) birbirini dışlamış gibi– “diktatörlük” yönetimi olduğu iddialarına somut bir yanıtı. Burjuva demokrasininin sınırlarını belirleyen, burjuvazinin yüce gönüllülüğü, özgürlük meraklısı

olması değil, işçi sınıfının verdiği mücadeleyle burjuvaziyi iktidarda kalabilmek adına tavizler vermeye zorlamış olmasıdır.

Bu noktada, “toplumsal kurumlarla çevrili cumhuriyet” tabirini açmak yararlı olabilir, zira bugün artık pek geçerliliğe sahip olmayan kavramlardan biri de budur. Şubat Devrimi’nin kurduğu Geçici Hükümet, bazıları gerçekten çok önemli bazılarıysa bugünden bakıldığında düzen dışına taşmayan geleneksel önlemlere başvurmuştu: Emeğin örgütlenmesi, çalışma hakkı, çalışma bakanlığı, sokak toplantıları gibi. Bunları o günkü koşullar altında “sosyalist ödümler” olarak görmek mümkün olabilir. Fakat bunun her şeyden önce işçi sınıfının *tarihsel geçmişe bağlılığından kaynaklanan bir yanılısamayı* ifade ettiğini görmek gerekir. Marx’ın ünlü benzetmesiyle, henüz kendi içeriğini oluşturamamış işçi sınıfı, geçmişin ruhlarını çağırıyordu. Ama “toplumsal cumhuriyette ne anlaşılması gerektiğini kimse, hattâ işçiler bile bilmiyordu.”[23]

Bu yanılısalar sonrasında da bir müddet daha, hattâ Paris Komünü’ne kadar devam etmiştir, fakat tarihsel olarak bakıldığında alınan önlemlerden pek çoğunun kapitalist düzene aykırı olmadığı süreç içinde anlaşılmalıdır. Bugün olağan burjuva rejimlerde bu uygulamalara sık sık rastlıyoruz. İşçi sınıfı o dönemde, gerçek “toplumsal cumhuriyet”in eski devlet aygıtını yıkıp, yerine komün tipinde aşağıdan yukarıya örgütlenmiş, demokratik ve merkezîyetçi işçi devletinin koyulmasının ardından üretim araçlarını elinde tutan burjuvazinin mülksüzleştirilmesiyle mümkün olabileceğini henüz öğrenmemişti. Oysa tek toplumsal cumhuriyet bu olabilirdi. “Diğer cumhuriyet, tüm kralcı hiziplerin *ortak* terörizminden ... [burjuvazinin] sınıf egemenliğinin *ortak* teröründen başka bir şey olamazdı.”[24]

Ne var ki olaylar burjuvaziyi olduğu kadar proletaryayı da kendi rüzgârına katıp sürüklemişti. Paris işçileri her açıdan uygunsuz bir zamanda hareket etmeye zorlanmışlardı. Sınıf olarak bağımsız çıkarılara sahip olduklarının henüz *tam anlamıyla* farkında değillerdi. Fransız işçilerinin ve devrimcilerinin aklını ve dolayısıyla sınıfsal hatları doğrudan doğruya karıştıran sınıfsal dinamikler vardı. Burjuva toplumun henüz doğma dönemi olduğundan, eski toplumun efendilerinin geri dönme (restorasyon) iddiaları da, kendi maddi zeminleri ortadan kalkmış olmasına karşın, devam ediyordu. Fransız burjuvazisine, onun israfçılığına, paragözlüğüne, sınıflar arasında eşî görülmedik bir uçurum yaratmasına ses çıkaran ve yukarıda da bahsedildiği üzere zaman zaman bunu sosyalizm yağına bulayan bir aristokrasi ve onun çeşitli hanedan temsilcileri vardı.

Dahası proletarya kendi ayaklanmasını hangi kurumlarla taçlandıracağını bilmiyordu. Yani nesnel koşulların dışında ama elbette onunla bağlantılı olarak, Fransız işçi sınıfı henüz kendi devrimini tamamlayacak aşamada değildi. İşçi sınıfının işçi iktidarıyla nefes alabileceği, kendi demirden diktatörlüğünü (işçi devletinin demokrasisini) kurması gerektiği tarihsel bir kazanım olarak burada öğrenilecek, öğrenilmeye başlayacaktı.

Öte yandan başarısızlığın bir başka nedenine daha işaret eder Marx:

Fransız proletaryası, bir devrim ânında, Paris’te, kendisini, olanaklarının ötesinde bir atılıma heveslendiren gerçek bir güce ve etkiye sahipse de, Fransa’nın geri kalan kısmında, sanayinin toplandığı birkaç dağınık merkezde yoğunlaşmış durumdadır ve köylülerin ve küçük burjuvaların sayıca üstünlüğü yanında hemen hemen tamamıyla kaybolur. (*a.g.e.*, s. 43)

Fransız işçi sınıfı Paris ve çevresinde gerçekten hâkimiyet kurabilecek güce sahip olmasına karşın, toplumun büyük çoğunluğunu hâlâ küçük mülksahibi kesimler ve köylüler oluşturuyordu. Kapitalist toplum henüz kendi gelişimini tamamlamamış, proletaryayı tam anlamıyla ulusun egemen sınıfı olabilecek konuma getirmemişti. Proletaryanın kendi öznelliğinden (örgütlülük ve bilinç düzeyinden) bağımsız olarak böylesi bir nesnellığı, nesnel kısıtlanmışlığı da vardı. Dolayısıyla “ulusun, burjuva düzene, sermayenin egemenliğine başkaldırmış, proletarya ile burjuvazi arasında yer alan kitle, yani köylülük ve küçük burjuvazi, devrimin ileri doğru yürüyüşü ile, proleterleri öncüler olarak tanıyıp onlara katılmak zorunda bırakılmadıkça, Fransız işçileri bir tek ileri adım atamazlar ve burjuva düzenin kılına bile dokunamazlardı” (s. 44).

Bu kitleyi arkasına alamayan proletarya böylece yenilgisini de karşısında hazır bulmuş oldu. *Manifesto*'da birkaç ay önce telkin edilen şu sözler de tarihsel haklılığını kanıtlamış oldu: *Küçük burjuvazi ya proletaryanın arkasından gelir ve devrimcidir ya da burjuvazinin peşinden gider ve bir bütün olarak gericedir.*

Ama proletaryanın ayaklanması yankısız kalmamıştır. Devrimin ders çıkartılacak önemli olgularından biri de, Marx ve Engels'in o zamana kadar büyük bir öngörüyle kâğıt üzerinde ortaya koydukları tespitin somutta kanıtlanmasıydı. Fransa'daki devrim (doğrusu zaman bakımından söylersek, devrim ilk olarak Sicilya'daki ayaklanmayla başlar) bir kez başladıktan sonra, tek bir ülkelye sınırlı kalmamış ve diğer ülkelere sıçrayarak süreklileşmiştir. Tüm Avrupa 1848 devrimleriyle sarsılmış, "beklenen felaket" geldi mi tam gelmiştir!

Dolayısıyla devrimin enternasyonal niteliğine değinmek gerekiyor. 1848 Devrimi'ni belki de ilk modern devrim olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Bundan önceki devrimlerde ulusların karşılıklı ilişkileri ve karşılıklı bağımlılıkları gelişkin bir düzeyde değildi. Ulaşım araçlarının yokluğu, Avrupa'da birçok ülkede yerel ekonomilerin gücünü hâlâ sürdürüyor oluşu ve dolayısıyla yalıtıklık, devrimlerin *daha çok* siyasi nedenlerle yayılması ya da başka ülkelere sıçraması anlamına geliyordu. Oysa ondokuzuncu yüzyılın ortalarına geldiğimizde Avrupa'nın farklı ülkeleri ekonomik açıdan İngiltere ve Fransa'dan geride olsalar da, bütünleşme anlamında epey mesafe kat edilmişti. Hattâ ticaret aracılığıyla bu mesafenin dünya çapında da kat edildiğini söylemek mümkündür. Kapitalist toplumun ekonomik ilişkileri ve en az onun kadar, kültürü ve ideolojisi dünya yüzeyine yayılmaya başlamıştı. Kısacası kapitalizm giderek kendi suretinde bir dünya yaratıyordu; dünya birbirinden farklı farklı bedenler yerine, bütünleşmiş tek bir organik bünye haline geliyordu. Marx ve Engels'in enternasyonalizminin kökeninde her şeyden önce bu somut olgu vardır. Böylelikle 1848 yılındaki devrim, ayrı ülkelerde aynı krizin tezahürleri olarak karşımıza çıkacaktı.

Yavaş yavaş bir dünya ekonomisi yaratan kapitalizm altında, bir ülkenin, diğerlerinden yalıtık olarak ve diğer ülkelerde yaprak bile kıpırdamazken devrimine ne başlaması ne de tamamlayarak sınıfsız topluma uzanması mümkündür. Marx bu konudaki yanılsamaları yok etmek, enternasyonalist devrim anlayışını belletmek, kapitalizm öncesi toplumlara özgü, bunların bir kalıntısı olan yerelci, bölgeci, ulusalci, kısaca dargörüşlü bakış açısını dağıtmak üzere şunları yazar:

İşçiler nasıl burjuvaziyle yan yana özgürlüklerine kavuşabileceklerine inanıyorlardıysa, aynı şekilde, başka burjuva uluslarla yan yana ve Fransa'nın ulusal sınırları içinde bir proleter devrimi tamamlayabileceklerini de düşünüyorlardı. Ama Fransa'nın üretim ilişkileri, dış ticaretiyle, dünya pazarındaki konumuyla ve bu pazarın yasalarıyla koşullanmıştır. Fransa, dünya pazarının despotu İngiltere üzerinde de etkisi olacak olan bir Avrupa devrimci savaşı olmadan bunları nasıl kırabilirdi? (s. 42)

Demek ki işçi devriminin ilk önce hangi Avrupa ülkesinde başladığı ve hangi ülkedeki işçi sınıfını iktidara taşıdığı önemli değildi ve birinin ya da diğerinin ileri müfreze olarak başı çekmesi mümkündü. Fakat tek bir ülkenin sınırları dâhilinde başlayan devrim diğer ülkelere sıçrayıp buralarda da burjuva egemenliğine son veremezse, yani süreklileşemezse, yalıtılan devrimin hayatta kalması olanaksızdı, bugün de olanaksızdır.

* * *

Burjuvazi mülklü bir sınıf olmasından dolayı uzunca bir dönem siyasi iktidarı elinde tutmadan da egemenliğini sürdürebilmişti ve belirli olağanüstü dönemler söz konusu olduğunda bu ayrıcalık bugün için de geçerlidir. Bunun bilincinde olan burjuvazi, siyasal-toplumsal taleplerinden vazgeçmenin, tarih sahnesinden silinmekten evla olduğunu kabul etmiş ve bahsettiğimiz dönemden sonra kelimenin tam anlamıyla mezhep değiştirmiştir. 1848 Devrimlerinin tüm kıtaya yayılması, proletaryanın bu süreçte burjuvaziyi karşısına almış olması, burjuvazinin ekonomik açıdan oynadığı rolle toplumsal ve siyasal

açından oynadığı rol arasındaki derin uçurum yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur: Burjuva devrimleri açısından aşağıdan yukarıya devrimler dönemi kapanmış, tepeden devrimler çağı başlamıştır.

Bu noktada açılması gereken ve çelişkili gibi gözüken birkaç husus göze çarpıyor. Kabaca iki başlık altında topladığımız bu hususlar, Marksizmin temel tezlerinde bir aykırılık ya da yanlışlık olduğu kanısını uyandırabileceğinden, dikkatle ele alınması şarttır.

Bunlardan ilki, burjuvazinin artık kendi devrimlerini yapamaması bağlamında, başlayan devrimin burjuva-demokratik devrimin ötesine geçmesi; diğeri de Marksist altyapı-üstyapı ilişkileri bağlamında, burjuvazinin siyasi açıdan ilerici bir rol oynayamazken nasıl olup da ekonomik açıdan ilerici, hattâ devrimci rol oynayabildiğidir, zira haklı olarak denilebilir ki Marksizm ekonomi ile siyaset arasında diyalektik –karşılıklı belirlenimli– bir ilişki olduğunu, yani üstyapı kurumlarının da ekonomik ilişkiler üzerinde etkili olabildiğini kabul etse de, nihayetinde ekonominin belirleyici olduğunu, siyasetin yoğunlaşmış ekonomi demek olduğunu söyler. Ortada bir çelişki yok mudur? Yazıyı sonlandırmadan önce görünüşte çelişik görünen bu hususları irdeleyelim.

Öncelikle Fransa 1848’in devrim perspektifi açısından tarihsel olarak proleter devriminin güncelliğe sahip olmadığını göstermesi dışında, burjuvazinin bundan böyle kendi devrimini yapamayacak olduğunu, bu devrimin yalnızca belirli görevlerini –esasen siyasi iktidarın alınması ve ulus-devletin kurulması– yerine getireceğini, devrimin sınıfsal taşıyıcısının değişeceğini ve önderliği proletaryanın almasıyla devrimin kendi sınırlarının (burjuva-demokratik görevlerin) dışına çıkacağını da göstermiştir. Proletaryanın varlığını hissettirdiği koşullar altında, *burjuvazi kendi devrimini yapamaz!* Aynı şekilde bu acizlik burjuvazinin demokrasi karşısındaki konumunu da belirler.

Fransa’dan çıkıp, yirminci yüzyılın başında her yönüyle kaynamakta olan Rusya’ya bakalım. Stalinistlerin 1917 Şubat Devrimi’nin bir “burjuva devrimi” olduğu ve *önce* ilk aşamadan geçen Rusya proletaryasının *sonra* diğer aşamayı hallettiğine ilişkin âvâzelerinin aksine, Şubat Devrimi kendi adını inkâr eden bir “devrim”dir. Bir devrimdir, doğru: Şubat’la birlikte, Lenin’in sözleriyle, “Rusya’da iktidar yeni bir *sınıfın*, burjuvazinin ve burjuvalaşmış büyük toprak sahiplerinin eline geçmiştir. *Bu anlamda*, Rusya’daki burjuva demokratik devrim tamamlanmıştır.”[25] Dolayısıyla devrimin en önemli kurallarından biri iktidarın sınıfsal niteliğinin değişmesi olduğuna göre, bu bir devrimdir. Ne var ki kendi sorunlarını çözmekten aciz olan basiretsiz burjuvazi bu süreçte onlarca geri adım atmıştır. Lenin bunun devamında adeta Fransa 1848’den çıkartılan dersleri kanıtlarcasına şunları yazar:

Feodal toprakbeylerinin engin toprak mülkiyeti ortadan kaldırılmadı [toprak reformu ya da tarım devrimi yok!] ... Bu hükümet devrimci lafların arkasına sığınarak, kilit mevkilere eski rejimin yandaşlarını getiriyor. Burjuvazinin eline vermiş olduğu devlet aygıtını (ordu, polis ve bürokrasi) elinden geldiğince az düzeltmeye çalışıyor. Yeni hükümet, kitle eylemlerinin devrimci girişkenliğini ve iktidarın halk tarafından *aşağıdan* ele geçirilmesini –ki bu devrimin gerçek başarısının *tek* güvencesidir– engellemek için daha şimdiden her yolu deniyor. (*a.g.e.*)

Yani Rus burjuvazisi eski rejimle uzlaşmak için elinden geleni yapar. Dolayısıyla Şubat Devrimi bir devrimdir, ama “bazılarının büyük adımı verdikleri, oysa şimdilik kokuşmuş bir devrim olarak adlandırmanın daha doğru olacağı bir devrim”dir![26] Ne bir Kurucu Meclis toplayacaktır Şubat’ın “devrimci” iktidarı, ne de 1789-93 Fransız Devrimi gibi hükümdarla anladığı dilden hesaplaşacaktır (Nikolay ancak Ekim’den sonra ebedi istirahatgâhına uğurlanır). “En önemli bakanlık görevleri, yeni hükümetin kilit mevkileri (İçişleri Bakanlığı ve Savaş Bakanlığı, yani ordunun, polisin, bürokrasinin, tüm yığınları bastırma aygıtının komutanlığı) safkan kralcılara ve büyük toprak mülkiyeti sisteminin destekçilerine verildi.” (*a.g.e.*)

Rusya’da bunlar olmuştur da Türkiye’deki burjuva devrimi farklı bir yol mu tutturmuştur? İktidarı, o da belli bir döneme yayılan bir süreçte alan Türk burjuvazisi hangi demokratik talebi yürürlüğe sokabilmiştir? Bir toprak reformu mu yapmıştır, yoksa ağalarla, şeyhlerle mi anlaşmıştır? Yoksa “*devrimci lafların arkasına sığınarak*” sendikalaşma, sekiz saatlik işgünü, örgütlenme, demokratik

seçimler, ulusal özgürlükler gibi en temel hakların yokluğunda, şapka değişikliğiyle mi (“şapka devrimi”) yetinmiştir? Yoksa her türlü özgürlüğü kısıttan sonra, tek parti diktatörlüğü altında seçme ve seçilme (!) hakkı mı vermiştir?

Tam da bu minvalde, geç kapitalistleşen ya da az kapitalistleşmiş bir ülkede başlayan devrimin taşıyıcısı işçi sınıfı ve emekçiler olur ve doğal olarak devrim ilk baştaki sınırlarını aşar. Bu noktada “burjuva devriminin kendi sınırlarını aşması” ifadesini açmak gerekiyor.

İlk bakışta paradoks gibi görünen bir durum söz konusudur. Öyle ki olağan sınırlarının dışına taşması, kitlelerce ilerletilmesi, tarihsel sınırlarını zorlaması vs. derken akla somut bir *olağan* örnek gelmeyebilir. Yankısı bugün duyulmayan onyedinci yüzyıl Hollanda burjuva devrimini ve bir sonraki yüzyıldaki Amerikan Devrimi’ni –aynı nedenlerle olmasa da– bir kenara bırakırsak, klasik kabul edilen iki burjuva devriminde de (1640-48 İngiliz Devrimi ile 1789-93 Fransız Devrimi) küçük burjuva, yarı-proleter ve köylü kitleler tarafından birinde Oliver Cromwell önderliğinde, diğerinde Robespierre ve Jakobenler önderliğinde “ileriye gitmiş” ya da gitmeye çalışmış ve burjuva mülkiyeti tehdit eder konuma gelmiştir. Keza aynı durum klasik burjuva devrimleri çağı bittikten sonraki dönemde 1848 Fransız Devrimi ve 1917 Şubat Devrimi için de (bu kez yeni anlamda burjuva “devrimi”) geçerlidir. Bu sonuncusunda da devrim, Lenin’in tabiriyle, olağan bir burjuva-demokratik safhanın ötesine geçmiştir.

Dolayısıyla geriye dönüşlü bir şekilde tekil örneklerden hareket ederek bir burjuva devrimi anlayışı oluşturmaya kalkıştığımızda; norm, tam da devrimin burjuva devriminin ötesine geçmesidir, yani kendi sınırları dâhilinde durmaması, süreklileşmesidir denilebilir, denmesi gerekir.

Ne var ki burada kastedilen burjuva devrimi, bir genel olgu olarak, burjuvazinin iktidara gelmesi, o günün şartlarına göre birtakım somut ihtiyaçlarını karşılaması ve toplumda demokratik dönüşümü sağlamasıdır. Ama elbette klasik burjuva devrimleri sınıfsal açıdan burjuva nitelikte olsalar da, yani burjuvaziyi iktidara taşımış olsalar da, devrim kitleler tarafından yapılmıştır. Bu nedenle kitlelerle burjuvazinin çıkarları ortak düşman olan eski egemen sınıf gittiğinde, hemen ve o anda, çatışmaya başlar. Ne var ki klasik burjuva devrimleri süreklileşip, proletaryanın iktidarıyla taçlanmamıştır – bunun yukarıda bahsedilen *nesnel* nedenleri vardır.

Oysa Şubat Devrimi örneğinde, talepleri ve niteliği bakımından burjuva içerikle başlayan devrim, burjuvazinin acizliğinden ötürü kendisi tarafından ne başlatılabilmiş ne de nihayete erdirilebilmiştir. Böylece proletarya arkasına köylülüğü de takarak burjuva devriminin görevlerini *geçerken*, yani proleter devrimini yaparak, iktidarı başka bir sınıfla paylaşmak ya da ilk önce onu buyur edip kendi sırasını (aşamasını) beklemek gibi bir hataya düşmeden, yani *devrimi süreklileştirerek* çözmüştür. Bu noktada Troçki’yi Troçki yapan, proletaryanın bu görevini herkesten önce görmüş ya da daha doğru bir tabirle sistematik olarak formüle etmiş ve ısrarla arkasında durmuş olmasıdır.

Diğer başlığa gelince, asıl çelişkili gözükten bu olsa gerek. İlk bakışta Marksizmin en temel tezlerinden birine aykırı bir yapıya sahiptir. Paris’te cereyan eden 1848 olaylarının ardından burjuvazinin siyasi olarak gericileştiği tespiti, ekonomik açıdan hâlâ devrimci bir güce –gizil ya da fiilî– sahip olduğu iddiasıyla çelişmiyor mu? Siyasi yapılanma nasıl olur da üzerinde yükseldiği ekonomik temelden ileride olur?

Burada devreye hemen kapitalizmle kendisinden önceki sistemler arasındaki çok temel bir farklılık giriyor: Evrensellik ya da küresel boyut. Kendisinden önceki sistemlerin aksine kapitalizm yerel, ulusal ya da bölgesel bir sistem değil, tam da sermayenin içsel dinamiklerinden ötürü, yani esasen üretimde büyük çaplı sanayi ve teknolojinin kullanımından ötürü evrensel bir sistemdir. Kapitalizme geldiğimizde teknolojinin üretime uygulanması emek üretkenliğini alabildiğine arttırmış ve üretim *biçimsel* olarak ulus-devlet temelli gerçekleşse de *daha ilk baştan itibaren* ulusal sınırları aşmıştır. Ne var ki ulusal sınırlar, tıpkı özel mülkiyet gibi, bu ilişkilerin içinde devindiği biçim olduğundan,

ekonomik ilerleme de sistemin kendisine özgü bir hal almıştır: Troçki'nin özellikle vurguladığı bir tabirle, kapitalizmin birleşik ama eşitsiz gelişimine yol açmıştır.

Şöyle ki kapitalizm belirli ülkelerde diğerlerinden daha önce ortaya çıkmış olmasına karşın, içsel dinamiklerinden ötürü ilk kapitalistleşen ülkelerin yaşadığı süreci yaşamayan ülkeleri de kendi içine çekmiş ve dolayısıyla onlarla birlikte (“birleşik”) ama kapitalizmin kendine has rekabet yasaları uyarınca (“eşitsiz”) dünyaya yayılmış ve gelişmiştir. On ya da yüz yıllardır kendi dinamikleri ve altyapısıyla kapitalist üretim ilişkilerini geliştirmiş ve kapitalizme geçmiş uluslarla, henüz kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin hüküm sürdüğü uluslar yan yana var olmuştur. Yani kapitalizm her ülkeyi gerek ulusal gerekse de uluslararası planda tarihsel olarak farklı gelişme aşamalarında yakalamış ve girdabına çekmiştir.

Troçki'nin çok farklı yansımalarına işaret ettiği bu sürecin konumuzla bağlantılı olan iki veçhesine değinmek gerekirse: Ekonomik açıdan geriden gelen uluslar önden giden ulusların geçtiği ekonomik aşamaları aynı sırayla takip etmek yerine, yer yer atlayarak gelişmişlerdir. Örneğin Batı Avrupa ülkelerinde modern sanayinin klasik gelişim çizgisi el zanaatları, manüfaktür ve sonra modern sanayi olmuşken, pek çok ulus bu aşamaya çoğunlukla sonuncusundan başlamıştır.

Siyasi açıdan söyleyecek olursak, ki bu sorumuzun da esas ayağını oluşturmaktadır, klasik burjuva devrimlerine şahitlik etmiş ülkeler, kendi burjuva devrimlerini dünya-tarihsel ölçekte kapitalizmin, ulusal ölçekte de proletaryanın gelişmediği koşullar altında gerçekleştirmişlerdir. Kapitalizmle esasen uluslararası ticaret yoluyla bütünleşen geç kapitalistleşmiş ülkelerdeyse, dünya-tarihsel ölçekte sosyalist devrimin ya da işçi devriminin mümkün olduğu, ulusal ölçekteyse proletaryanın tarih sahnesinde bir güç haline geldiği koşullar altında yapmışlar ya da yapmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla eşitsiz gelişme olgusu ekonomi alanında nasıl el zanaatlarını daha baştan devredışı bırakıp sanayile yola çıkmaya yol açmış, bunu zorunlu kılmışsa; siyasi arenada da burjuva-demokratik devrimi bir tarihsel hata, bir anakronizm durumuna düşürmüştür. Zira “belli bir anda, bir ülkenin üretici güçleriyle o ülkenin sınıflarının kuvveti arasında, ulusal ve uluslararası nitelikte çeşitli toplumsal ve siyasi etkenler yer alır ve bunlar, ekonomik ilişkilerin siyasi ifadesini yerinden kaydırır, hattâ kimi zaman büsbütün değiştirir.”[27]

Fransa örneğinden çıkarılan tarihsel dersleri bu bağlamda düşünmek gerekir. Kapitalizm ekonomik açıdan gerek ulusal gerekse de dünya çapında bir ilericiliğe sahip olmasına karşın, yani tarihsel meşruiyetini yitirmemiş olmasına karşın, son demlerini yaşamakta olduğunun, ekonomideki devrimci rolünü kaybedeceğinin sinyallerini siyasi alanda vermeye başlamıştır.

Dolayısıyla burjuva devrimlerinin mezhep değiştirmiş olması aynı şekilde proleter devrimler için de yeni bir perspektif anlamına gelecektir. Burjuvazinin burjuva-demokratik sorunları devrimci yoldan (ya da çoğu durumda yukarıdan aşağıya bile) çözemeyecek konuma gelmiş olması, özellikle de geç kapitalistleşmiş ülkelerin işçi ve emekçileri için ek sorumluluklar demektir. Bundan sonra proletarya “sürekli devrim” bayrağını kendisine rehber edinecek, burjuva devriminden medet ummadan bu kapsamdaki sorunları *geçerken* kendisi çözecektir.

Sonuç

Avrupa Birliği tartışmalarının gündemden düşmediği günümüzde, burjuvazinin AB'ci kesimi işçi ve emekçileri arkasına almak adına, özellikle de sol liberalleri aracılığıyla adımlar atıyor. İçinde yaşanan berbat koşullardansa, “hiç değilse Avrupa demokrasisi kadar bir demokratik işleyiş”e duyulan haklı özlem, burjuva ideologları tarafından alabildiğine sömürülüyor ve Avrupa Birliği'ne girildiğinin sabahında benzer bir demokratik işleyişe kavuşulacağı yanılsaması yaratılıyor. Böylece ileri ülkelerdeki burjuva demokrasisinin bile, içeriğini ve kapsamını proletaryanın verdiği mücadelenin oluşturduğu gözlerden saklanıyor.

Bu bir yandan Türkiye'deki burjuvalarla işçiler arasında *sınıf uzlaşmacılığı* anlayışını beslerken, diğer yandan da, alttan alta, Avrupa'daki işçilerle Türkiye'deki işçiler arasında düşmanlığı körüklemek için kullanılmaktadır. "Uzak"taki işçilerin rahat içinde yaşadığı, mücadeleden imtina edecekleri, hattâ bu mücadeleyi hiçbir zaman vermedikleri ve dolayısıyla enternasyonalizmin geri ülke işçilerinin ve komünistlerinin hüsnü kuruntusu olduğu yollu teoriler yeniden ısıtılıyor. Bu bağlamda, tarihsel hafızanın canlandırılması, sınıf mücadelesinin evrensel niteliğinin tüm yönleriyle öğrenilmesi ve öğretilmesi fevkalade önemlidir.

Diğer yandan, şurası da çok açık ki, egemen sınıflar arasındaki çatışma veya bölünme, eğer diğer koşullar da uygunsa, toplumsal devrimin habercisidir. Fransa 1848 bunun en iyi örneğidir. Gerek genel olarak dünya burjuvazisi gerekse özelde Türk burjuvazisi, devrim için gerekli tüm nesnel koşulları oluşturmuş durumda. Kapitalist sistem, dünya genelinde, gelişmesinin tarihsel ve maddi sınırlarına çoktan varmış, potansiyelini tamamlamıştır ve tarih sahnesinden çekilmek için "hazır"dır. Özel olarak Türk burjuvazisinin bugün yaşadığı bölünme ise, ileride *yönetememe* krizine kapı aralayabilir.

Fakat elbette tarihsel benzetmeyi bu kadarıyla sınırlı tutmakta fayda var, zira bugün Türkiye (ve dünyadaki belki birkaç küçük ülke hariç hepsi) açısından güncel evre burjuva devrimi olmadığı gibi, ilk kalkışma sırası da burjuva-demokratik güçlerin *değildir*. Yirmibirinci yüzyılda burjuvazinin şu ya da bu ülkede kendi basiretsizliğinden ötürü çözmeden bıraktığı ve tarihsel olarak burjuva-demokratik devrimi kapsamına giren sorunların varlığı –bu somut olgu– mekanik bir belirlenmeyle, burjuva-demokratik nitelikte bir devrimin gerekliliği anlamına gelmez. 1848 örneğinin de gösterdiği üzere, tarih sıra beklemez, kaldı ki sırasını savmış olanlara aynı lütfu tekrar sunsun!

Ancak, tüm bu nesnel gerçekler bize başka bir gerçeği daha hatırlatmaktadır: Öznel boyut, yani devrimci önderlik sorunu. Başsız, silahsız, programsız Fransız işçilerinin teşkil ettiği örnek öğreticidir. İşçi sınıfının Haziran 1848'lerde, 15-16 Haziran'larda kasıp kavurduğu rüzgârın doğru yöne esmesi, sınıf içerisinde sağlam mevzilere sahip enternasyonalist devrimci bir partiyi şart koşuyor. İşçi sınıfı bu önderliğine kavuştuğunda bugün Latin Amerika'dan gelen sol rüzgârlar sınıfsız toplumun kapılarını aralayacaktır.

Mayıs 2006

Notlar

[1] Daha fazla ayrıntı için, bkz. "*Halk Devrimi*" Üzerine.

[2] Marx bunu burjuvazinin mutlakıyetçi krallıklar altında serpilip gelişmesine atfen, krallık yönetimi için kullanır. Bkz. "Fransa'daki Durumda Paris *Reforme* Gazetesinin Tutumu", Marx-Engels, *Collected Works*, c. 7, s. 493.

[3] "Kıta Avrupa'sında Toplumsal Reformun İlerleyişi", Marx-Engels, *a.g.e.*, c. 3, s. 392.

[4] Marx da *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'nin "Giriş" kısmında, ironik bir şekilde, Fransa ve İngiltere'deki insanların bitirmek üzere oldukları şeye Almanların başlamak üzere olduklarını yazar.

[5] "Kendi" sözcüğünü tırnak içerisinde kullanıyoruz, çünkü bu bir yandan Napoléon'un kendi diktatörlüğüdür, doğru. Tüm Fransa'yı mutlak yetkiye sahip bir kişi sıfatıyla yönetmiştir. Ama diğer yandan bu dönemde de devlet iktidarı sınıflardan bağımsız olarak havada asılı kalmamıştır. I. Bonaparte bir sınıfın ekonomik iktidarını sürdürdüğü *oranda* "kendine ait" bir diktatörlüğün sefasını sürememiştir.

- [6] “Almanya’daki Anayasal Durum”, *a.g.e.*, c. 6, s. 75.
- [7] “Fransa’daki Durum”, *a.g.e.*, c. 6, s. 468.
- [8] **Komün:** Fransa’da o dönemde komün adı verilen ve kentlerin öncülleri olarak kabul edebileceğimiz yerel yerleşim birimleri vardı.
- [9] K. Marx, *Fransa’da Sınıf Savaşmaları 1848-1850*, Sol Yay., 1996, s. 45-6.
- [10] “Viyana’da Karşı-Devrimin Zaferi”, Kasım 1848, *Collected Works*, c. 7, s. 503.
- [11] K. Marx, *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*, Sol Yay., 2002, s. 20.
- [12] *Fransa’da Sınıf Savaşmaları*, s. 49.
- [13] *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*, s. 21.
- [14] *Fransa’da Sınıf Savaşmaları 1848-1850*, s. 55-6.
- [15] Lenin, “Komün Dersleri” (Mart 1908), *Yenilgicilik ve Enternasyonalizm* içinde, Agora Kitaplığı, 2009, s. 174 (vurgu bize ait). Demek ki Lenin *vatanperver cepheler* kurmak bir tarafa, “Yurt Tehlikede” lafinın ağza alınmasına bile tahammül edemiyordu.
- [16] Aktaran Michael Beaud, *A History of Capitalism*, Monthly Review Press, 2001, s. 113.
- [17] Marx-Engels, *Alman İdeolojisi*, Sol Yay., 1992, s. 61.
- [18] “Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu: Komintern Raporu” (1920), *Ekim Devrimi Dosyası*, Sol Yay., 1999, s. 338.
- [19] Lenin, “Proleter Devrimin Askeri Programı”, (Eylül 1916), *Komün Dersleri*, s. 57; *Ekim Devrimi Dosyası*, s. 21-22. İlk bakışta Lenin’in öngörüsünün doğru çıkmadığı söylenebilir. Sonuçta bugün askerleşen kitleler burjuvazinin gerici emellerinin failleri haline geliyorlar. Bir ulus, orduya ne kadar çok bütçe ayırırsa haklı olarak durumun o kadar kötü olduğunu söylüyoruz. Fakat bu, meselenin yalnızca bir yanıdır. Değişmeyen bir gerçek varsa o da kitlelerin silah kullanmayı öğrenmelerinin devrim açısından taşıdığı önemdir. Olağan dönemlerde işçi sınıfının silaha sarılmıyor olması, belirleyici kavga ânı geldiğinde düğümün silahlarla çözüleceği ve bu silahları da küçük bir azınlığın (“devrimciler”in) kullanmasının yetmeyeceği gerçeğini değiştirmez. İşçi sınıfının silah kullanmayı (bireysel ve basit düzeyde değil, devrim yapabilecek düzeyde silah kullanmayı) öğrenebileceği esas yer hâlâ burjuva ordularındır.
- [20] K. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, “Önsöz”, Sol Yay., 1993, s. 23-24 (vurgu bize ait).
- [21] *Fransa’da Sınıf Savaşmaları*, s. 140-1.
- [22] 1789, 1848 ve 1905-1917 Devrimleri bağlamında sosyalist devrimin olasılıkları daha da ayrıntılı olarak, *Sürekli Devrim Üzerine Mülahazalar* broşürümüzde incelenmektedir.
- [23] *Fransa’da İç Savaş’a Engels’in “Giriş” yazısı*, s. 10.
- [24] K. Marx, “*Fransa’da İç Savaş’ın İlk Taslağı*,” *The First International and After: Political Writings*, cilt 3, Penguin Books, 1992, s. 259.

[25] Lenin, “Proletaryanın Devrimimizdeki Görevleri”, 28 Mayıs 1917, *Seçme Eserler*, Cilt 6, İnter Yay. 1995, s. 57; *Ekim Devrimi Dosyası*, s. 45.

[26] Lenin, “Yaklaşan Felaket ve Önlemenin Yolları”, 10-14 Eylül 1917, *Ekim Devrimi Dosyası*, s. 376. Lenin bu satırları Ekim Devrimi’nden önce yazdığından tüm ihtiyatlılığıyla “şimdilik” demektedir. Biz bugün, Şubat’ın bu işi yüzüne gözüne bulaştırdığını görmüş olduğumuza göre, bu ihtiyat payı artık gereksizdir.

[27] L. Troçki, *Sürekli Devrim – Sonuçlar ve Olasılıklar*, Yazın Yay., s. 200.